

Gemeente
Amsterdam

Amsterdam en het
slavernijverleden

Nieuw Amsterdam

nu **New York**

Nieuw Amstelland

nu **Delaware**

Sint Maarten en Sint Eustatius

Curaçao

Essequibo, Demerary en Berbice

nu **Guyana**

Paramaribo

Suriname

Nederlands-Brazilië

Recife in Brazilië

Noord-Amerika

Zuid-Amerika

'Nieuwe kaart van de hele wereld'

van Joan Blaeu, 1648 | SCHEEPVAARTMUSEUM

Amsterdam

Formosa
nu Taiwan

Kaapverdië

Europa

Ceylon
nu Sri Lanka

Malabar

Goree Senegal

Accra Ghana

Afrika

Malakka
Maleisië

Papua

Batavia
Jakarta

Zuid-Celebes
nu **Zuid-Sulawesi**

Australië

Fort Elmina
Ghana

Sao Tomé

Luanda
Angola

Madagascar

Mozambique

Kaap de Goede Hoop Zuid-Afrika

Molukken

Ambon

Banda

Seram

Amsterdam en het slavernijverleden

Gebrandschilderd raam met schip, Interieur Scheepvaarthuis |
GEMEENTE AMSTERDAM

Voorwoord

Beste Amsterdammer,

We wisten al een tijdje dat de pracht en praal van de Amsterdamse grachtengordel een gitzwarte rand heeft. De historische rijkdom van onze stad is voor een flink deel vergaard ten koste van tot slaaf gemaakten in andere delen van de wereld. Maar we wisten ook veel nog niet. Daarom komt dit boek als geroepen.

Samen kunnen we een nieuw hoofdstuk toevoegen aan de geschiedenis van onze vrije en tolerante stad.

We wisten niet dat Amsterdamse bestuurders een grote rol speelden in de organisatie en de aansturing van slavenhandel. Ze hadden zitting in de VOC en de West-Indische Compagnie, en investeerden vaak ook als privépersoon in slavenshippen en plantages. Een pijnlijke constatering voor een stad die trots is op haar lange geschiedenis van vrijheid en tolerantie.

We wisten ook niet, of in elk geval niet precies, hoe het slavernijverleden doorwerkt in de huidige maatschappij. De slavernij is geen pagina in een geschiedenisboek die we snel kunnen omslaan, geen duister maar losstaand

| WESTERPARK | 2017

hoofdstuk over ons gemeenschappelijk verleden. Het is een verhaal dat onlosmakelijk onderdeel is van de identiteit van onze stad, ook nu nog. Zo ligt de slavernij aan de basis van een aantal problemen waar we als stad helaas mee te maken hebben, zoals discriminatie op de arbeidsmarkt, institutioneel racisme, maar ook onbewuste en alledaagse vooroordelen en misverstanden.

Dit onderzoek leert ons veel over onze stad. Dat is belangrijk, want om met elkaar een open en eerlijk gesprek te kunnen

voeren over onze gedeelde geschiedenis, moeten we weten wat er precies gebeurd is, en welke invloed deze gebeurtenissen hebben gehad op de Amsterdamse samenleving. Door dit boek te lezen kunnen we het ons eigen maken, onze conclusies trekken, verantwoordelijkheid nemen en elkaar recht in de ogen kijken. Om vervolgens al het mogelijke te doen om samen vooruit te komen.

Kennis en dialoog over onze gedeelde geschiedenis kunnen ons in deze gepolariseerde tijd dichterbij elkaar brengen. Samen kunnen we een nieuw hoofdstuk toevoegen aan de geschiedenis van onze vrije en tolerante stad. Een

hoofdstuk over wederzijds begrip en respect, zonder racisme, discriminatie en uitsluiting, en met gelijke kansen voor iedereen.

Dat is makkelijker gezegd dan gedaan, maar zeker niet onmogelijk. Het moet en het kan. Het is aan ons.

Rutger Groot Wassink,
*Wethouder Diversiteit en
Antidiscriminatiebeleid*

Inhoud

Amsterdam en de
wereld in de 17^e eeuw

1

19

De handel in
mensen

2

25

Slavernij in de
Nederlandse koloniën

3

43

De rol van het Amsterdamse
stadsbestuur

4

57

Opstand en
verzet

5

71

Slavernij en de relatie met
het Amsterdam van nu

6

89

Amsterdamse gevelsteen waarop een slaafgemaakte een tabaksblad vasthoudt. Oorspronkelijk zat de steen in de gevel van een tabakshandel aan de Jodenbreestraat. Nu te zien aan de Lindengracht 211. | FRANK LUCAS, 2014

Amsterdam en slavernij, voor altijd verbonden

In de tweede helft van de 19^e eeuw schafte Nederland als een van de laatste landen in Europa de slavernij af. Amsterdam had bijna 300 jaar een belangrijke rol gespeeld in de wereldwijde slavenhandel en slavernij. De stad was er rijk van geworden, vooral de elite, waaronder het stadsbestuur: de voorloper van het huidige gemeentebestuur.

Op 1 juli 1863 schafte Nederland de slavernij in Suriname af. Nog eens 10 jaar later werden mensen in Suriname pas echt vrij; zij hadden nog tot 1 juli 1873 onder staatstoezicht door moeten werken. Daarmee kwam een eind aan bijna 300 jaar slavernij. Amsterdam speelde eeuwenlang een belangrijke rol in de internationale slavenhandel in Noord- en Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Een deel van de Amsterdammers die rijk werden van de slavernij, zaten ook in het stadsbestuur. Deze voorloper van de huidige gemeente Amsterdam was op allerlei manieren betrokken: het bestuur verdiende aan de handel, was mede-eigenaar van Suriname en burgemeesters en wethouders profiteerden ook privé van de slavernij.

We zijn nu anderhalve eeuw verder. Dat lijkt een lange tijd. Maar nog steeds zijn de sporen van de slavernij zichtbaar in de stad. Deze donkere kant van de Amsterdamse geschiedenis werd lange tijd het liefst vergeten. Daar is de laatste jaren verandering in gekomen. Een steeds grotere groep Amsterdammers vindt dat het slavernijverleden meer aandacht verdient. En dat het belangrijk is om te weten wat er toen gebeurde.

Wetenschappelijke publicatie over het slavernijverleden

Het gemeentebestuur vroeg in 2019 aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) om een wetenschappelijk boek te schrijven over het Amsterdamse slavernijverleden en de rol van het stadsbestuur daarin. Dat werd *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (Spectrum, september 2020), waar ruim 40 wetenschappers een bijdrage aan leverden. Zij inventariseerden alle beschikbare kennis die er momenteel over dit

Het slavernij- verleden is onze gedeelde geschiedenis.

Het boek 'De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek' waarop dit publieksboek gebaseerd is.

onderwerp is. Dit publieksboek is een sterk verkorte en bewerkte versie van die wetenschappelijke uitgave. Aan het eind van elk hoofdstuk staat een korte lijst van hoofdstukken uit De Slavernij in Oost en West en andere teksten waaruit de informatie afkomstig is. Achterin staan de namen van alle auteurs van De Slavernij in Oost en West.

Sporen in de stad

De stad Amsterdam en haar bewoners dragen het slavernijverleden met zich mee. Het is onze gedeelde geschiedenis. Sporen van dit verleden zijn op veel plekken te vinden. Grote delen van de chique grachtengordel werden gebouwd met geld dat verdiend werd in de koloniën en met slavernij. Gevelstenen van grachtenhuizen herinneren aan suiker, koffie en tabak die op plantages werden geproduceerd door slaafgemaakten (zie kader). Of zij laten op een stereotyperende

Slaafgemaakten

Tegenwoordig zien we steeds vaker de term '(tot) slaafgemaakten' in plaats van 'slaven'. Waarom is dat? De meeste bronnen met informatie over het slavernijverleden zijn gebaseerd op de ervaringen van de slavenhandelaren, slavenhouders en bestuurders. Niet op die van de mensen zelf, die slachtoffer waren van slavernij. Dit vertekent de manier van schrijven over het verleden. Door het woord 'slaven' lijkt het net alsof 'slaaf' de (enige) identiteit van deze slachtoffers was. Bijna alsof het normaal was. De slachtoffers werden zo ontmenselijkt. Daarom zoeken onderzoekers bewust naar nieuwe, betere woorden om over slavernij te schrijven, met taalgebruik zonder ontmenselijking. De term 'slaafgemaakt' laat duidelijker zien dat het een mens betreft die tegen zijn of haar wil tot slaaf is gemaakt. De term 'gevangenen' aan boord van de slavenschepen komt ook veel voor in dit nieuwe taalgebruik.

Margaretha van Raephorst, lid van een rijke Amsterdamse familie, met een slaafgemaakte Afrikaanse jongen.

JAN MIJTENS, 1668 |
RIJKSMUSEUM

manier slaafgemaakte mensen zien, bijvoorbeeld met ontbloot bovenlijf of dikke, rode lippen.

Leden van de Amsterdamse elite lieten zich vol trots schilderen met slaafgemaakte bedienden van Afrikaanse of van Aziatische afkomst. Deze schilderijen hangen nu bijvoorbeeld in het Rijksmuseum. In musea als Willet-Holthuysen en Van Loon kun je nu nog de luxe zien waarin rijke Amsterdammers in de 17^e en 18^e eeuw leefden. De ambtswoning van de burgemeester aan de Herengracht is hier ook een voorbeeld van. Dit grachtenpand werd gebouwd in 1672, in opdracht van Paulus Godin. Hij was koopman en bestuurder van de West-Indische Compagnie (WIC) en vanaf 1675 betrokken bij de slavenhandel.

De samenstelling van de bevolking van Amsterdam nu, is mede het resultaat van het Nederlandse koloniale- en slavernijverleden. In de stamboom van vele Amsterdammers komen zowel slavenhouders als slaafgemaakten voor.

Doorwerking naar het heden

Hoe Nederland omgaat met het eigen slavernijverleden en hoe het tot de dag van vandaag doorwerkt, staat in het centrum van de belangstelling. Dat zien we aan de vele verwijzingen naar de slavernij bij de Black Lives Matter protesten van 2020 en bij protesten tegen het fenomeen Zwarte Piet. Veel hedendaags racisme en stereotyperingen over zwarte mensen zijn terug te voeren tot de tijd van de slavernij. Daarover gaat dit publieksboek ook. ■

**Veel
hedendaags
racisme
en stereo-
typeringen
over zwarte
mensen zijn
terug te
voeren tot
de tijd van
de slavernij.**

In juni 2020 vonden in Amsterdam meerdere demonstraties plaats tegen racisme en politiegeweld.

GUUS DUBBELMAN, 2020 | DE BEELDUNIE

Burgerzaal in het Paleis op de Dam, ooit gebouwd als stadhuis. Twee enorme marmeren wereldkaarten op de vloer moesten laten zien hoeveel macht Amsterdam had.

BENNING & GLADKOVA © KONINKLIJK PALEIS AMSTERDAM

Amsterdam en de wereld in de 17^e eeuw

Amsterdam was vanaf het eind van de 16^e eeuw tot ver in de 19^e eeuw bij slavernij betrokken. De samenleving zag er toen heel anders uit dan nu. In die tijd veranderde de wereld snel. De stad groeide en maakte een ongekende bloei door in de 17^e eeuw, mede dankzij de opbrengsten van slavenhandel en slavernij.

Veel markante gebouwen uit de 17^e eeuw zijn nog steeds bekende plekken in de stad. Zoals het Scheepvaartmuseum (1656, toen een magazijn voor de Nederlandse oorlogsvloot) en het Paleis op de Dam (1665, gebouwd als stadhuis). Die gebouwen vinden we in het centrum van de stad, want groter was Amsterdam toen niet. In de 16^e eeuw hield Amsterdam op bij het Singel aan de ene kant en de Gelderse kade en de Kloveniersburgwal aan de andere kant.

De stad groeide

Tussen 1578 en 1665 werd de stad snel groter. In die tijd werden de Jordaan en de grachtengordel gebouwd. Het aantal inwoners groeide van 30.000 tot 160.000 en de stad maakte een enorme bloei door. Deze periode valt samen met de periode dat Amsterdam zich steeds meer ging bemoeien met de slavenhandel. Dat is geen toeval. Amsterdam dankte haar welvaart en rijkdom in die tijd voor een groot deel aan de koloniën en het gedwongen werk dat slaafgemaakten daar deden.

Kolonialisme en een andere samenleving

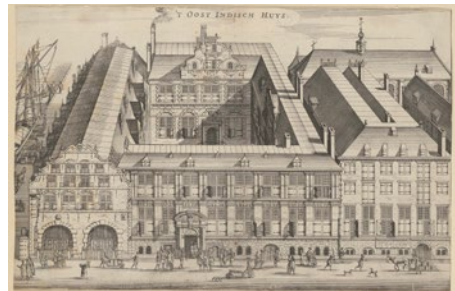
In die tijd zag de samenleving er heel anders uit dan nu. Het was de periode dat Nederland een republiek was (van 1588 tot 1795). Amsterdam was een stad van rangen en standen. Je toekomst werd bepaald door de familie waarin je geboren werd. De elite van de stad was extreem rijk, maar dat was maar een kleine groep mensen. De stad bestond verder uit gewone burgers, ambachtslieden, arbeiders en paupers: mensen die niets hadden en op straat moesten zien te overleven. Deze groepen gingen niet met elkaar om. De een was hooguit de bediende van de ander. Amsterdam was toen al een gemengde stad. Een groot deel van de bevolking

Markt op de Dam in de 17^e eeuw, met op de achtergrond het toenmalige Amsterdamse stadhuis (nu Koninklijk Paleis).

J. VAN DER ULFT, 1653 |

STADSARCHIEF AMSTERDAM

Het hoofdkantoor van de VOC: het Oost-Indisch Huis aan de Kloveniersburgwal 48 (nu een gebouw van de Universiteit van Amsterdam).

JACOB VAN MEURS (MOGELIJK),

1663-1664 | RIJKSMUSEUM

De VOC en de WIC

De Verenigde Oostindische Compagnie (VOC, 1602-1800) en de West-Indische Compagnie (WIC, 1621-1792) waren grote handelsondernemingen die zich bezighielden met de handel in producten uit andere werelddelen, oorlogsvoering en slavenhandel. Met West-Indië bedoelt men het Caraïbisch gebied, waaronder Suriname, Berbice en de eilanden Curaçao, Sint Eustatius en Sint Maarten.

Zowel van de VOC als de WIC stond de machtigste Kamer (zoiets als een afdeling) in Amsterdam,

met net geen meerderheidsstem in de directies van beide compagnieën. Zij heetten de 'Heren XVII' (Heren 17) bij de VOC en de 'Heren XIX' (Heren 19, later teruggebracht tot de Heren X of Heren 10) bij de WIC. Ze vergaderden meestal ook in Amsterdam. Deze verdeling van zetels tussen de Kamers van Amsterdam en andere steden was doelbewust, om te voorkomen dat Amsterdam al te machtig zou worden. Evengoed had Amsterdam van alle Nederlandse steden veruit de belangrijkste stem in het bestuur van de VOC en WIC.

bestond uit migranten; mensen die uit andere regio's en landen naar Amsterdam waren gekomen, op zoek naar werk.

Verovering en kolonisatie

Het was de tijd van de grote ontdekkingsreizen. Europese landen en steden veroverden veel delen van de wereld en koloniseerden die: ze maakten zichzelf eigenaar van gebieden in Azië, Amerika en Afrika. De oorspronkelijke bevolking werd onderdrukt of vermoord. Het nieuwe land werd gebruikt voor het verbouwen van gewassen als suiker, nootmuskaat, peper, koffie en katoen, of voor het delven van grondstoffen, zoals zilver en goud. Daar kwam veel werk bij kijken en de slavenhandel werd een van de bronnen voor die gedwongen arbeidskracht.

Vergadering van de bestuurders van de WIC in Amsterdam

FOKKE SIMONS, 1771 |
RIJKSMUSEUM

Amsterdam in de 17^e eeuw

In 1602 werd de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) opgericht, een onderneming die zich bezighield met de handel over zee. De VOC mocht als enige in Nederland handel drijven met het hele gebied ten oosten van Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika. Het ging om grote delen van Azië en de handel ging hand in hand met veroveringen en kolonisatie. De oprichting van de VOC wordt wel als het startpunt gezien van een tijd van grote bloei in Nederland. Steden werden groter en de samenleving werd snel moderner.

Amsterdamse straatnamen

De bloei in de 17^e eeuw was er op allerlei terreinen: economie, financiën, de handel, geneeskunde en de wetenschap. Zo werd in 1609 bijvoorbeeld de Amsterdamse Beurs opgericht. Deze tijd bracht beroemde componisten, admiraals, schilders en ingenieurs voort. We vinden ze nog steeds terug in de namen van Amsterdamse straten en gebouwen. Denk bijvoorbeeld aan Piet Hein, Michiel de Ruyter, Jan Pieterszoon Sweelinck, Albert Cuyp, Rembrandt van Rijn, Simon Stevin en Benedictus Spinoza.

Naar sommige van deze bekende namen zouden we nu geen straten meer vernoemen. Piet Hein voer als kapitein voor de VOC en probeerde daarna voor de WIC om Brazilië en Angola te veroveren op de Portugezen. Michiel de Ruijter werd uitgezonden om door de Engelsen veroverde vestigingen op de westkust van Afrika te heroveren. Inmiddels kijken we met gemengde gevoelens op hun ‘heldendaden’ terug. Piet Hein kennen we bijvoorbeeld vooral als veroveraar van de Spaanse Zilvervloot in 1628. Veel minder bekend is dat het buitgemaakte geld werd gebruikt voor de verovering en

De oprichting van de VOC wordt als startpunt gezien van een tijd van grote bloei in Nederland.

bezetting van grote delen van Brazilië. Daar moesten slaafgemaakten suiker verbouwen voor de WIC.

Driehoekshandel

Amsterdam groeide uit tot een belangrijk handelscentrum in de wereld en de Amsterdamse elite werd rijk van de internationale handel. Maar ook dankzij kolonisatie en slavenhandel. Nederlandse ‘zeehelden’ veroverden grote gebieden in Azië, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika. Er ontstond een ‘driehoekshandel’. Schepen voeren Amsterdam uit met handelswaar als buskruit, ijzer en textiel. Die schepen legden aan in Afrika, waar de handelswaar werd geruild tegen goud, ivoor en mensen: Afrikanen die als slaafgemaakten werden verkocht. Vervolgens voeren de schepen naar

Afbeelding van een Schip, liggende voor de Scheeps timmer werf van de Oostindische Compagnie op Oostenburg; t welk den 14. May 1690. Saamendags ontrent 23 waren Schipbreuk in vollen brandt raakte; en by gebrek van vult en dier; door dien ell met de Praxterdag van de handt van ruim anderhalf uur bleef liegen branden. Van voer ending de Spuiten daar aan te werk gestelt werden; wierde het zelve vreeslyk geblust, en bleef in de boven aan oeverde gestalte liegen.

Figure d'un Navire, placé devant l'arsenal de marine de la Compagnie des Indes Orientales; auquel le feu se prit fort violemment le 14. May 1690. environ deux heures et demie apres midi; et qui brula plus d'une heure et demie avant qu'on se mit à l'éteindre, parce que presque tout le monde étoit dispersé à cause de la Fête de Pentecoste. mais on suite les sautons à Royaux ayant été mis en action, le feu fut éteint en un moment, et le navire resta au même état ou il étoit quand on commença à le secourir, et comme en le voir cy dessus.

onder meer Suriname en de Antillen. Daar werden de slaafgemaakten verkocht aan Europese plantagehouders in ruil voor producten als suiker, koffie en katoen voor de Europese markt.

De Amsterdamse grachtengordel en gebouwen als het Paleis op de Dam en het Rijksmuseum herinneren aan die tijd van rijkdom. Maar ze herinneren ook aan de tijd van slavenhandel en kolonisatie. Het een is verbonden met het ander. ■

VOC-schip op de werf bij het Oost-Indisch Zeemagazijn (een gigantisch pakhuis van de VOC op Oostenburg, het gebouw is in 1822 ingestort).

JAN VAN DER HEYDEN, 1690 |
STADSARCHIEF AMSTERDAM

De handel in mensen

Mensenhandel en uitbuiting is geen uniek verschijnsel voor de tijd van de Nederlandse Republiek. Het kwam en komt in de hele wereld voor. Slavernij is een extreme vorm, waarbij mensen niet als volwaardige mensen gezien worden maar als dieren of goederen. Het leven van tot slaaf gemaakte mensen is ellendig.

Het als slaven gevangen houden van andere mensen is al een heel oud en hardnekkig verschijnsel. De Romeinen hadden bijvoorbeeld ook al slaven. Ook nu bestaan er nog verschillende vormen van gedwongen arbeid en mensenhandel. Bijvoorbeeld in de seksindustrie of dwangarbeid door (politieke) gevangenen in China.

Het doel van het Nederlandse slavernijsysteem was om winst te maken met de productie van handelsgoederen. Het systeem had een aantal belangrijke kenmerken:

- slaafgemaakte mensen konden worden gekocht en verkocht
- slaafgemaakte mensen bleven hun hele leven het bezit van andere mensen
- alle kinderen van slaafgemaakten werden zelf automatisch ook slaaf

Verschillende vormen van slavernij

Er bestonden in de tijd van de Nederlandse Republiek verschillende vormen van slavernij naast elkaar in de wereld. Het slavernijsysteem waar dit boekje over gaat – chattel slavery, zie kader – was de meest extreme vorm. Maar het kwam ook voor dat zeelieden uit zowel christelijke als islamitische landen en gebieden elkaar ontvoerden. De zeelieden die op deze manier krijgsgevangenen werden, moesten arbeid verrichten voor hun veroveraar. Ze hadden daarbij de mogelijkheid om vrijgekocht te worden.

Slavernij en ontmenselijking

Slavernij is een extreme vorm van individuele onvrijheid en gedwongen arbeid. Systemen van slavernij bestaan al duizenden jaren en op vele plekken in de wereld, in veel verschillende vormen. Slavernij onderscheidt zich van andere vormen van onvrijheid en dwang, waarin ‘meesters’ wel een deel van de arbeid opeisen, maar niet de ‘eigenaars’ worden van hun ondergeschikten.

De mogelijkheid om personen te kopen en verkopen alsof ze goederen of dieren waren, maakte ontmenselijking een onderdeel van het Nederlandse slavernijsysteem. In het Engels wordt deze vorm ‘chattel slavery’ genoemd. Deze vorm van slavernij werd goed-gepraat met racistische theorieën, bijvoorbeeld over verzonnen eigenschappen van zwarte mensen. Als je niet alle mensen als gelijk ziet, dan klinkt het minder erg als de ene mens het bezit wordt van een ander mens.

In Azië bestonden veel verschillende vormen van slavernij en dwangarbeid naast elkaar, of ze volgden elkaar op. Die verschillende vormen worden verderop in dit boek besproken.

Het aandeel van Nederland en Amsterdam

Over de Amsterdamse deelname aan de trans-Atlantische slavenhandel (naar Noord- en Zuid-Amerika, het gebied van de WIC) zijn veel exacte cijfers beschikbaar. Voor de deelname van Amsterdammers aan de slavenhandel in het VOC-gebied (dus ten oosten van Kaap de Goede Hoop) zijn dit soort cijfers er nog niet, maar wel ruwe schattingen. Dat verschil in kennis komt doordat er tot nu toe minder onderzoek is gedaan naar slavenhandel onder de VOC, maar ook door een verschil in de manier waarop de slavenhandel in beide gebieden was georganiseerd.

Noord- en Zuid-Amerika

Tussen het begin van de 16^e en het eind van de 19^e eeuw vervoerden

Europese slavenhandelaren ruim 12,5 miljoen slaafgemaakte Afrikanen naar Noord- en Zuid-Amerika. Het totaal aantal slaafgemaakten dat op Nederlandse schepen (uit onder meer Vlissingen, Middelburg en Amsterdam) over de Atlantische Oceaan werd vervoerd, wordt geschat op meer dan 600.000 mensen. Het Amsterdamse aandeel daarin wordt geschat op 135.000 slaafgemaakten, van wie bijna 20.000 de overtocht niet overleefden.

Azië

Ook in de Indische Oceaan en Indonesische archipel werden miljoenen slaafgemaakten verhandeld,

maar de precieze aantallen zijn daarvan nog niet bekend. Dit komt deels doordat de slavenhandel meestal werd georganiseerd in Azië zelf, van en naar een groot aantal gebieden. Zowel Europese als Aziatische slavenhandelaren deden eraan mee. Maar het komt bijvoorbeeld ook doordat we veel minder weten over slavernij in Azië.

Volgens recente schattingen zijn 660.000 tot 1.135.000 slaafgemaakten verhandeld naar gebieden die in Azië onder VOC-bestuur stonden. De VOC verhandelde volgens de huidige schattingen zelf tussen de 44.000 en 67.000 slaafgemaakten. De slavenhandel die VOC-medewerkers er als privépersonen nog naast deden, was veel groter. Alleen al opvarenden van VOC-schepen in de vaart binnen Azië zelf, onder wie veel Amsterdamse gezagvoerders, stuurlieden en bootsmannen, verhandelden naar schatting 175.000 tot 225.000 mensen. Hogere VOC-bestuurders stuurden regelmatig met privégeld eigen schepen de zee op voor de slavenhandel. Het Amsterdamse aandeel in de slavenhandel onder de VOC is al met al dus moeilijk te bepalen.

West

precieze cijfers

12.500.000

Van het begin van de 16e tot het eind van de 19e eeuw vervoerden Europese slavenhandelaars ruim **12.500.000** slaafgemaakte Afrikanen naar Noord- en Zuid-Amerika.

600.000

Daarvan werden er ongeveer **600.000** door Nederlandse slavenhandelaars vervoerd.

20.000

Daarvan werden er **135.000** door Amsterdamse slavenhandelaars vervoerd, waarvan bijna **20.000** de overtocht niet overleefden.

Belangrijke momenten in de periode dat Amsterdam actief was in de slavenhandel en slavernij.

1634 | Verovering Curaçao

1637 | Verovering Fort Elmina (Ghana)

1652 | Stichting kolonie Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika

1753 | Uitvinding van de plantagehypotheek

1738 | Massamoord in het schip De Leusden

1760 | Vredesverdrag tussen plantagehouders en marrons in Suriname

1830 | Invoering 'Cultuurstelsel' (dwangarbeid) in Nederlands-Indië

1828 | Juridische erkenning van slaafgemaakten als mens

1863 | Formele afschaffing slavernij in westelijke koloniën

1848 | Afschaffing van de slavernij op Sint Maarten (op initiatief van Frankrijk)

1588 | Nederland
wordt een republiek

1588

1602 | Oprichting VOC

1621 | Oprichting WIC

1600

1621 | Jan Pieterszoon Coen
moordt de bevolking uit van
Banda in de Molukken

1658 | VOC start met slavenhandel

1683 | Amsterdam wordt
mede-eigenaar van de kolonie
Suriname

1700

1707 | Opstand van slaafge-
maakten op plantage Palme-
neribo in Suriname

1763 | Grote opstand van slaafgemaak-
ten in Berbice

1771 | Slaafgemaakten die in
Nederland aankomen, worden
'automatisch vrij'

1797 | Nieuwe Nederlandse
grondwet. Slavernij blijft
gehandhaafd.

1800

1873 | Einde 'staattoezicht' (dwangar-
beid) in westelijke koloniën

1891 | Einde Cultuurstelsel
in Nederlands-Indië

1900

Oost

schattingen

1.635.000

Tussen **660.000** en **1.135.000**
slaafgemaakten werden
verhandeld naar gebieden
die onder VOC-bestuur
stonden.

47.000

Daarvan verhandelde de
VOC zelf tussen de **44.000**
en **67.000** mensen.

225.000

Privéhandel door
VOC-medewerkers, onder wie
veel Amsterdammers:
175.000 tot 225.000 mensen.

Geheime privéhandel

De meeste slaafgemaakten in Azië werden niet verhandeld door de VOC, maar door privépersonen. Soms ging dat in het geheim, gebruikmakend van de schepen van de VOC. Deze praktijken kwamen bijvoorbeeld aan het licht bij de slavenopstand op het schip De Delfland in 1743. Toen dat schip bij Banda (in de Molukken) voor anker lag, grepen de slaafgemaakten op het schip hun kans. Ze vermoordden de stuurman die op wacht stond en vielen de rest van de bemanning aan met pistolen en steekwapens. De kapitein

vluchtte met een klein groepje bemanningsleden in een bootje en de slaafgemaakten namen het schip over. Ze lieten het naar een eiland drijven en konden daar ontsnappen (enkele opstandelingen werden later opgepakt). Toen dit verhaal bekend werd, hadden de officieren heel wat uit te leggen aan de VOC. Officieel bestond de lading van het schip namelijk alleen uit rijst. Het bleek dat een aantal personeelsleden op het schip op eigen houtje 44 slaafgemaakten hadden aangekocht en mee aan boord genomen.

Slavenhandelaar met slaafgemaakten in Azië.

MAKER ONBEKEND, 1700-1725 | RIJKSMUSEUM

De verkoop van mensen en de overtocht

Hoe kwamen de slavenhandelaren aan hun mensen? Hoe ging de verkoop er aan toe? En de lange en barre overtocht? Het verslag dat historicus en schrijver Leo Balai maakte van de laatste reis van het slavenschip de Leusden geeft hiervan een schokkend beeld. Dit is een illustratie van hoe Nederlanders gevangen genomen Afrikanen naar Suriname vervoerden.

De Leusden werd in 1719 (in tegenstelling tot de meeste andere schepen) speciaal gebouwd voor het vervoer van slaafgemaakten. Het verhaal van de tiende en laatste reis van het schip is huiveringwekkend. Het schip had net al een dramatisch verlopen negende reis achter de rug. Van de 687 gevangenen die in Afrika waren gekocht, kwamen er maar 226 levend in Paramaribo aan.

Fort Elmina

Na een lange reparatie vertrok de Leusden op 10 maart 1737 opnieuw vanuit de haven van Texel. Na een reis van 62 dagen, kwam het schip bij Fort Elmina (in huidig Ghana) aan. Dit fort was in 1637 veroverd onder leiding van Johan Maurits van Nassau-Siegen – een achterneefje van Willem van Oranje – en vormde ruim anderhalve eeuw het centrum van de Nederlandse slavenhandel aan de West-Afrikaanse kust.

IJzeren brandstempel met het logo van de WIC waarmee Afrikaanse gevangenen werden gebrandmerkt.

J. VAN DER ULFT, 1653 |

NATIONALE NUMISMATISCHE COLLECTIE,
DE NEDERLANDSCHE BANK

De inkoop van mensen

De kapitein kocht gevangenen van lokale slavenhandelaren. Er werd gerekend met 'piezas'. De standaard was een gezonde man tussen de 15 en 35 jaar oud. Die was 1 pieza waard (één stuks). Vrouwen en kinderen een deel daarvan. Kinderen van 8 tot 12 jaar hadden bijvoorbeeld een 'waarde' van 2/3 pieza. Afrikanen vanaf 36 jaar werden als 'niet leverbaar' beschouwd. Alsof het om producten ging. De Nederlanders betaalden de menselijke 'handelswaar' met de goederen die ze mee hadden gebracht uit Amsterdam. Onder meer buskruit en wapens, waarmee Afrikaanse stammen hun onderlinge oorlogen konden voortzetten. De slaafgemaakten moesten naakt aan boord gaan en werden gebrandmerkt met het

Slavenjagers

Nederlandse en andere Europese 'slavenhalers' lieten het gevangennemen van Afrikanen soms over aan lokale slavenjagers. Slaafgemaakten waren deels ex-krijgsgevangenen van oorlogen tussen Afrikaanse stammen, deels gekidnapt en een kleiner deel werd door de eigen familie verkocht of tot slaaf veroordeeld door een lokale rechtbank. In delen van Afrika was het hebben van slaven in die tijd gebruikelijk. Slaveneigenaren ontdekten al gauw dat ze meer aan ze konden verdienen door ze te verkopen aan Europese slavenhalers.

logo van de WIC. Omdat er bij Fort Elmina niet genoeg gevangenen te koop werden aangeboden om het schip te vullen, voer de Leusden verder naar Accra (de huidige hoofdstad van Ghana). Maar ook daar kon de kapitein maar 200 mensen kopen. Hij voer terug naar Elmina en liet de al gekochte gevangenen nog 142 dagen opgesloten op het schip zitten, tot er genoeg mensen gekocht waren. Vrouwen en kinderen zaten in de achterkant van het ruim, mannen in de voorkant. De hele periode dat het schip voor anker lag, waren de gevangenen geboeid.

Van Ghana naar Suriname

Op 19 november 1737 vertrok het schip met 700 gevangenen naar Suriname. Aan boord was mishandeling geen uitzondering, ook al stond in de contracten dat de scheepslieden de slaafgemaakten goed moesten behandelen. Te weinig eten en ziekten zorgden voor veel extra ellende en doden.

Schipbreuk en moord

Op 1 januari 1738, vlak voor aankomst in Suriname, ging het mis. In hevige regen en mist kwam het schip aan de monding van de Marowijnerivier vast te zitten op een zandbank. Het schip maakte water en begon langzaam te zinken. Op 16 slaafgemaakten na, werden alle gevangenen opgesloten in het slavenruim, dat op bevel van de kapitein werd dichtgespijkerd. Naar schatting 664 mensen vonden in dat ruim de verdrinkingsdood. Het was de grootste moordpartij in de geschiedenis van de trans-Atlantische slavenhandel. De Nederlandse bemanning en de 16 meegenomen gevangenen bereikten in reddingssloepen de Surinaamse kust.

De binnenplaats van Fort Elmina. Het gebouw in het midden werd gebruikt als veilingsgebouw. De duizenden Afrikaanse gevangenen werden soms wekenlang in het fort vastgebonden aan kettingen, in afwachting van een schip dat hen zou afvoeren naar de plantages.

STIG NYGAARD, 2005 | FLICKR

Toen de bestuurders van de WIC in Amsterdam het nieuws vernamen, noemden zij het zinken van de Leusden 'een gevoelige schade voor de compagnie'. Dat bedoelden zij puur in economische zin. Over de massamoord werd geen woord gesproken.

Slaafgemaakte kinderen

Zelfs kinderen waren handelswaar. In 1763 gaf de Amsterdamse koopman Pieter Volkmar de opdracht om met zijn schip de Pink 200 slaafgemaakte kinderen te vervoeren van West-Afrika naar Suriname. Volkmar was slavenhandelaar met meerdere schepen, was betrokken bij plantages en was eigenaar van een suikerfabriek in de Elandsstraat in Amsterdam. Het is tot nu toe het enige bekende voorbeeld van een speciaal verzoek om kinderen. Maar ook op andere slavenschepen waren veel kinderen onder de slaafgemaakten.

Slavenhandel in Azië

De inkoop en verkoop van slaafgemaakten in Azië ging er anders aan toe. Mensen werden uit allerlei delen van de wereld vervoerd, maar de handel zelf vond meestal pas in Azië plaats. Onder de slaafgemaakten waren mensen uit allerlei Aziatisch en Afrikaanse gebieden. Ze werden binnen Azië soms eindeloos verplaatst. Dat verplaatsen zorgde ervoor dat slaafgemaakten steeds opnieuw hun sociale omgeving verloren en daardoor nog meer overgeleverd waren aan de grillen van hun 'eigenaren'.

Overal in en rond de steden van de VOC waren slavenmarkten. In Batavia (het huidige Jakarta) werden op het plein voor het stadhuis bijvoorbeeld slaafgemaakten verkocht die over waren gebleven na het overlijden van een VOC-medewerker. Maar het waren niet altijd fysieke markten. Soms vond de transactie bij een notaris plaats. De mensen die slaafgemaakten kochten waren niet alleen Europeanen, maar ook Aziaten. Het vele verhandelen van slaafgemaakten maakte de verhoudingen tussen 'eigenaar' en slaafgemaakte nog afstandelijker en anoniemer. Dat zorgde voor nog meer ontmenselijking. Slaafgemaakten waren voor veel 'bezitters' slechts verhandelbare objecten waar je geld mee kon verdienen.

Zonder ouders verkocht

Jongens en meisjes die konden werken, werden vaak los verkocht, zonder ouders of andere familieleden. Omdat de leeftijd niet altijd bekend was, rekenden diverse handelaren in lengte; gevangenen boven de 1,32 meter werden als volwassen gerekend. Baby's telden niet als pieza maar werden met hun moeders meegerekend. Wanneer ze te veel 'overlast' bezorgden tijdens de reis, liet de kapitein ze soms doden.

v. Pong. R. Spanier. lith. des Konings.

EENE SLAVEN-VENDTIE.

Deze zeldzame prent laat een veiling van slaafgemaakte mensen zien: op het podium staan een man, een vrouw en een kind.

TIJDSCHRIFT VAN NEDERLANDSCH-INDIË,
1853 (2^E DEEL) | DELPHER

Statussymbool

Kinderen op de plantages moesten ook gevaarlijk werk doen, zoals suiker koken. Soms werd een slaafgemaakt kind meegenomen naar Nederland. Kinderen werden ook weggegeven als geschenk. Zo zijn Cupido uit Guinea en Sideron uit Curaçao waarschijnlijk op 7-jarige leeftijd aan stadhouder Willem V (1748- 1806) cadeau gegeven. Zij werkten de rest

van hun leven in dienst van het hof. De aanwezigheid van zwarte kinderen gaf extra status aan een koning of stadhouder.

*De hutten van slaafgemaakten
op een Surinaamse plantage.*

JACOB EDUARD VAN HEEMSKERCK
VAN BEEST, 1860-1862 |
RIJKSMUSEUM

Het leven van slaafgemaakten in Suriname en de Caraïbische eilanden

Afrikanen die naar plantages in Amerika werden gebracht, waren de rest van hun leven het bezit van iemand anders. Hetzelfde gold voor hun kinderen en kleinkinderen. Ze konden ook tussentijds verkocht worden aan andere plantagehouders. Slaafgemaakten leefden vaak in

gezinsverband in eenvoudige hutten op de plantage. Ze probeerden daarbij om hun Afrikaanse geloof en cultuur aan te houden, maar veel 'eigenaren' moesten daar niets van hebben.

Plantage Vossenburg

Slaafgemaakten werkten meestal twaalf uur per dag. Dat werk bestond voor mannen uit zware arbeid, zoals het kappen van het regenwoud om het geschikt te maken voor het verbouwen van gewassen, maar ook het verbouwen en verwerken van de gewassen zelf. Sommige slaafgemaakten werden opgeleid tot het uitoefenen van ambachten. Zo werkten er op de plantage Vossenburg in Suriname bijvoorbeeld timmermannen en kuipers. Vrouwen werkten op het land of in de huishouding.

Plantage Vossenburg was vanaf 1729 tot na 1863 het eigendom van de Arnhemse burgemeestersfamilie Brantsen. Volgens een lijst uit 1852 waren er dat jaar 136 slaafgemaakten op de plantage. Kinderen moesten ook werken. Ongelukken waren niet ongewoon. Als vingers tussen de rollers van de suikermolen belandden, dan hakte de opzichter de hand of zelfs de arm af. De goederen die de slaafgemaakten op Vossenburg produceerden, belandden in het Amsterdamse pakhuis van de familie Brantsen.

Seksueel misbruik

De sterfte onder de slaafgemaakten op de plantages was hoog. Door het zware en soms gevaarlijke werk, door de vele ziektes en door mishandeling. Lijfstraffen waren heel gewoon, soms tot de dood erop volgde. Seksueel misbruik van vrouwen en meisjes door plantagehouders kwam ook

voor, ook op de plantage Vossenburg. Twee gevallen zijn nu nog bekend. De namen van de slachtoffers waren Albertina Johanna en Magdalena. Dit waren namen die hun 'eigenaar' aan ze had gegeven. De meisjes konden geen klacht indienen tegen hun misbruiker. Ze waren immers zijn bezit. Verreweg de meeste gevallen van misbruik werden daardoor nooit geregistreerd.

**De meisjes
konden
geen klacht
indienen
tegen hun
misbruiker.
Ze waren
immers zijn
bezit.**

Het leven van slaafgemaakten in Azië

Slaafgemaakten in Azië werkten op scheepswerven, in werkplaatsen, op het land, in de mijnen en in pakhuizen. Daar zat zwaar werk bij, zoals bomen hakken, steenhouwen, laden, lossen en sjouwwerk. ‘Eigenaren’ verhuurden ze ook vaak aan anderen en verdienden zo geld aan ‘hun’ slaafgemaakten. Ook waren veel slaafgemaakten onderdeel van een huishouden. Sommige vrouwen moesten de heer des huizes vermaken met zang, dans en gedwongen seks.

Het bezit van slaafgemaakten gaf hun ‘eigenaren’ aanzien. Belangrijke VOC-bestuurders bezaten meer slaafgemaakten dan VOC-medewerkers die minder verdienden. Zo hadden zeelieden en soldaten gemiddeld één slaafgemaakte, juniorassistenten hadden er ongeveer drie en in de hogere functies kon dit oplopen tot zelfs honderden.

Silhouetportretten van de de slaafgemaakte vrouwen Bietja, Flora en Sara, getekend door hun ‘eigenaar’ in Batavia.

JAN BRANDES, 1780-1785 |

RIJKSMUSEUM

Harde straffen

Het werk in de mijnen was zwaarder dan het werk in de stad. Ook de straffen waren harder, tot ronduit sadistisch. Slaafgemaakten die wegliepen, werden naakt aan een grote paal gebonden, tot bloedens toe geslagen en daarna werden hun wonden ingesmeerd met zout water of pekels.

Maar ook de slaafgemaakten die in een huishouden woonden, moesten leven onder het juk van hun ‘eigenaar’. Officieel mochten slaafgemaakten niet mishandeld worden, maar wel gestraft. Zo mochten ze aan een paal gebonden worden en met een touw geslagen. Hoe wreed de ‘bezitters’ van slaafgemaakten soms tekeer gingen, kwam meestal pas aan het licht als een slaafgemaakte stierf aan zijn verwondingen en het lichaam door

een arts werd onderzocht. Daarbij zag de VOC als grootste ‘probleem’ dat er een arbeidskracht verloren was gegaan en niet de mishandeling van een mens.

Omdat dit soort geweld zich afspeelde binnen de muren van woningen, misten slaafgemaakten vrijwel elke vorm van rechtsbescherming. Officieel konden zij hun beklag doen bij een rechtbank, maar zij hadden niet zomaar toegang en een klacht werd zelden gegrond verklaard. En als de rechter vond dat de slaafgemaakte zelf om een afranseling gevraagd had, kon hij of zij er nog een bij krijgen.

Het feit dat slaafgemaakten in het huishouden van hun ‘eigenaren’ moesten leven, zorgde voor spanningen. Ze waren op deze manier nooit veilig voor hun ‘meester’ en maar al te vaak mondden de bestraffingen uit in dagelijkse mishandelingen. Omdat er geen uitweg was, zagen de meeste slaafgemaakten zich gedwongen om met de situatie te leven. Een enkeling greep naar geweld, zelfverminking, opium of zelfmoord.

Sterke controle onder slaafgemaakten

De VOC-medewerkers zorgden ervoor dat slaafgemaakten elkaar onderling onder controle hielden. Een manier om dit te bereiken was het laten uitvoeren van opgelegde straffen door andere slaafgemaakten. Ze werden ook ingezet om te gaan zoeken als één van hun medeslaafgemaakten was weggelopen. Op het terugbrengen van een weggelopen slaafgemaakte stonden forse beloningen. Tot het verkrijgen van de vrijheid aan toe. Dit alles zorgde voor een sterke onderlinge controle, die het verenigen van slaafgemaakten om zich te verzetten tegen hun overheersers heel lastig maakte.

Het verhaal van Ontong

In 1759 krijgt de slaafgemaakte Ontong toestemming om het huis te verlaten om zich te wassen en om ‘sirih’ te kopen: de onrijpe noot van de betelpalm, waar veel mensen in Indonesië (nog steeds) op kauwen en dat een licht opwekkend effect geeft. Ontong zwerft daarna nog een tijdje rond. Bij het vallen van de avond wordt hij opgepakt. Volgens Ontong was hij toen net op weg naar huis, maar volgens zijn ‘eigenaar’ Willem Arnold Alting (secretaris bij de VOC) had Ontong bewust zijn bewaker misleid met als doel om weg te lopen.

Wanneer Ontong in de avond wordt thuisgebracht, beveelt Alting enkele van zijn andere slaafgemaakten om Ontong vast te binden en te straffen. Terwijl ze hem vastpakken om hem in de tuin aan een paal te binden, rukt Ontong zich los. Hij grist een mes van een tafel en probeert daarmee zijn keel door te snijden. Hoewel hij hevig bloedt, mislukt zijn zelfmoordpoging.

Jezelf verwonden of zelfmoord proberen te plegen is in die tijd strafbaar. Ontong komt voor de rechter. Hij wordt veroordeeld tot een zware lijfstraf en 25 jaar geketende dwangarbeid.

Aparte wetten voor niet-vrije mensen

Slaafgemaakten werden door de wet niet gezien als personen, maar als goederen. Ze hadden geen enkel burgerrecht en mochten geen bezit hebben. Ook konden zij niet trouwen voor de wet. Pas vanaf 1828 werden slaafgemaakten juridisch als mens erkend. De wet zag ze echter nog steeds als ‘onmondigen’, zoals kinderen. Hun ‘eigenaars’ hoorden over hen ‘eene vaderlijke tucht’ uit te oefenen.

Vrije en onvrije mensen

Slavernij was een systeem van macht en onderwerping. Dat werd goedgepraat met ideeën over de ongelijkwaardigheid van de slaafgemaakten, waarin ras in de loop van de tijd steeds belangrijker werd. Koloniale bestuurders legden de controle over slaafgemaakte bevolkingsgroepen op allerlei manieren in wetten vast. Zo wilden ze het onderscheid tussen vrije en onvrije mensen helder houden.

De bewegingsvrijheid van slaafgemaakten werd ook beperkt door regels en wetten. In Suriname was het voor alle vrije en niet-vrije ‘zwarten’ verboden om op de Surinamerivier te varen zonder toestemming van directeur of ‘eigenaar’. De koloniale machthebbers op Curaçao stelden ten minste 8 keer een verbod in voor slaafgemaakten om op straat te lopen, zonder geschreven toestemming van hun ‘meester’. Deze besluiten waren vaak gebaseerd op instructies vanuit Nederland, ongetwijfeld uit angst voor een opstand. ■

Gravure uit de 19de eeuw van tot slaaf gemaakten op koffieplantage in Suriname.

ROGER VIOLLET AGENCE
PHOTOGRAPHIQUE |
HOLLANDSE HOOGTE

Uit *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (2020, SPECTRUM):

- Ramona Negrón, *Pieter Volkmar, Amsterdamse handelaar in slaafgemaakte kinderen.*
- Humphrey E. Lamur, *De plantage Vossenburg in Suriname tijdens de laatste fase van de slavernij.*

www.slavevoyages.org, een internationale database over de slavenhandel.

Leo Balai (2013), *De laatste reis van het slavenschip Leusden, verslag van de grootste verzwegen moordpartij op een Nederlands slavenschip. Slaven en Schepen in het Atlantisch gebied.*
PRIMAVERA PERS

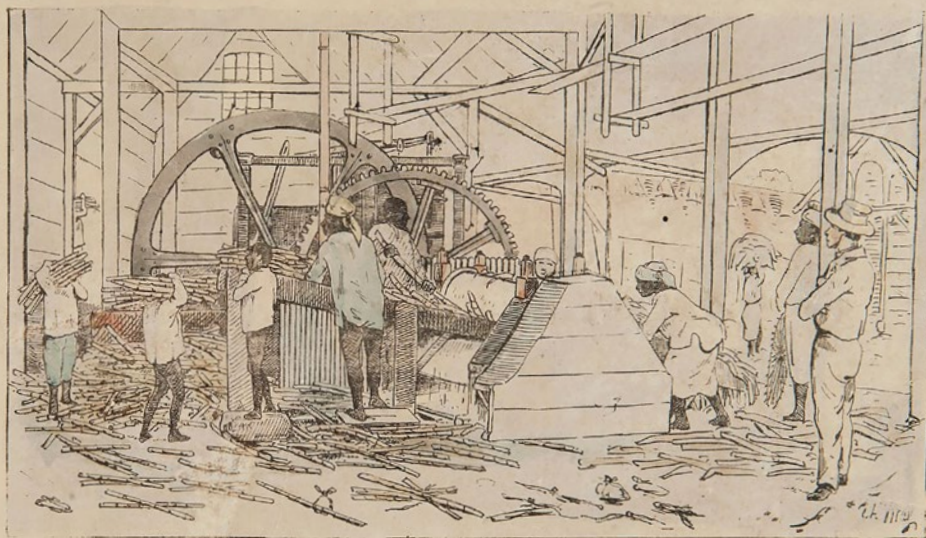
Matthias van Rossum (2015), *Kleurrijke tragiek, De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC.*
UITGEVERIJ VERLOREN

Slavernij in de Nederlandse koloniën

Als we aan de Nederlandse en Amsterdamse rol in de slavernij denken, dan denken we snel aan Suriname. Slavernij kwam echter overal in de koloniën voor, van Nederlands-Indië tot Zuid-Afrika en van Suriname tot New York. Dit hoofdstuk beschrijft hoe het er op verschillende plekken in de wereld aan toeging.

N° 23

*Het werk in een suikerrietmolen.
Slaafgemaakte mannen, vrouwen
en kinderen verwerken suikerriet.
Een witte opzichter in pak kijkt toe.*

THÉODORE BRAY, 1850 |
TROPENMUSEUM

Suriname was Nederlands grootste plantage- kolonie.

Er waren grote overeenkomsten én grote verschillen tussen slavernij in de Nederlandse koloniën in Azië, Afrika en de Amerika's. Ook binnen deze gebieden waren verschillen: de slavernij op Curaçao of Sint Maarten was niet hetzelfde als in Suriname of Brazilië, en de slavernij in en rond Batavia (nu Jakarta) was niet hetzelfde ingericht als op Sri Lanka of de Banda-eilanden. Wat de slavernij in alle gebieden gemeen had, is dat ze in dienst stond van de rijkdom van Amsterdam en haar elite van kooplieden en regenten.

Suriname

Suriname was Nederlands grootste plantagekolonie. De stad Amsterdam was van 1683 tot 1795 mede-eigenaar van de

kolonie, die daarmee dus direct onder de verantwoordelijkheid van de Amsterdamse burgemeesters viel. In Suriname zag je niet alleen de Amsterdamse ondernemingsdrang en georganiseerdheid terug, maar ook de racistische minachting voor de inheemse bevolking en de slaafgemaakte Afrikanen.

Sociëteit van Suriname

Vanuit Amsterdam werd de kolonie bestuurd door een speciaal opgerichte publiek-private instelling: de Sociëteit van Suriname. De directie van de Sociëteit van Suriname kreeg geen directe inkomsten van de plantages maar ontving wel geschenken uit de kolonie. De bestuurders waren een schakel tussen de verschillende delen van het Nederlandse wereldrijk. Een deel van hen zat niet alleen in het stadsbestuur, maar werkte ook bij de VOC en andere koloniale ondernemingen. Een voorbeeld van zo'n schakel is de verspreiding van de koffieplant. Die kwam voor in het VOC-gebied in Azië. Nederlandse kolonisten namen een koffieplant mee naar Amsterdam. De zaden werden in de Hortus Botanicus verder ontwikkeld en daarna gingen ze naar Suriname, waar slaafgemaakten de koffie moesten verbouwen op plantages.

Indonesië en de Molukken

Ook de slavenhandel in de gebieden van de VOC stond vaak onder directe Nederlandse controle en

had een commercieel doel: geld verdienen. De Amsterdamse Kamer van de VOC, waar in de loop van de 17^e en 18^e eeuw meer dan 50 Amsterdamse burgemeesters in het bestuur zaten, had de belangrijkste stem in het vormgeven van de Nederlandse slavernij in Azië. Vaak werden slaafgemaakten ingezet in een mix van verschillende vormen van gedwongen arbeid of het verplicht afstaan van een deel van de oogst aan de VOC. In de meeste VOC-gebieden waren zowel Aziatische als Europese slavenhouders.

Banda-eilanden

Op Banda probeerde de VOC in eerste instantie door het sluiten van verdragen met lokale leiders een monopolie op de handel in nootmuskaat te krijgen. Toen dat niet lukte, besloot gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen het dan maar met geweld af te dwingen. In 1615 schaalden de bewindhebbers zich achter de adviezen van Jacques l'Hermite en Jan Pieterszoon Coen om op de Banda-eilanden, de 'Bandanesen [...] niet alleene te vermeerderen maer oock uyt te roeyen, te verjagen ende 't landt liever met heydenen wederomme te doen peupleren.' Dus de lokale bevolking uitroeien en daarna het land opnieuw bevolken met 'heidenen'. Daarmee bedoelden ze slaafgemaakten uit Afrika en andere delen van Azië.

Jan Pieterszoon Coen

Jan Pieterszoon Coen werd in Nederland lange tijd gezien als vaderlandse held. Hij was een gelovig man en dacht oprecht dat oorlog de beste manier was om dingen voor elkaar te krijgen. In een brief aan de VOC, waarin hij dringend vroeg om meer manschappen en oorlogstuig, schreef hij: 'Dispereert niet, ontsiet uwe vijanden niet, daer en is ter werelt niet dat ons can hinderen noch deeren, wandt Godt is met ons.'

'Dispereert niet' betekent zoiets als: wanhoop niet, verlies niet de moed. De spreuk is later nog vaak herhaald. Onder meer door toenmalig koningin Wilhelmina, vlak nadat Nederland door de Duitsers was bezet.

Op 14 mei 1940, in haar eerste toespraak aan het Nederlandse volk vanuit Engeland, sloot ze af met deze twee woorden van Coen.

Lange tijd waren Nederlandse geschiedschrijvers alleen maar vol lof over Coen. Aan het eind van de 19^e eeuw ontstond de eerste kritiek op zijn gewelddadige optreden in de koloniën. Tegenwoordig is er meer aandacht voor zijn oorlogszuchtige kant, maar nog steeds vind je hem terug in Amsterdam. Hij is gebeeldhouwd op een hoek van de Beurs van Berlage (met de tekst 'dispereert niet') en de Amsterdamse Coenhaven en Coentunnel zijn naar hem vernoemd.

Jan Pieterszoon Coen, onder meer bekend als de 'Stichter van Batavia' en de 'Slachter van Banda'.

JACQUES WABEN, 1623 |
WEST-FRIES MUSEUM

Volkenmoord op Banda

Toen Coen benoemd werd tot gouverneur-generaal – de hoogste bestuurder van Nederlands Indië – zag hij zijn kans schoon. Op 7 maart 1621 arriveerde Coen in Banda met een vloot van 13 grote schepen en 2 jachten en ruim 1100 soldaten, bestaande uit Europeanen, Javaanse gevangenen en Japanners. Na vergeefse pogingen van een meegereisd Ambons hoofd om nog te bemiddelen, ging Coen over tot volkenmoord. Coen en zijn soldaten vermoordden het grootste deel van de 10.000 tot 15.000 inwoners van de Banda-eilanden en verdreven de overigen uit hun woonplaatsen. Ze voerden ze onder andere als gevangenen af naar Batavia.

Daarna werd de hele economie ingericht op slavernij onder directe Nederlandse controle. Het werk werd gedaan door ‘perkslaven’ (een ander woord voor plantageslaven) die uit andere gebieden zoals Zuid-Sulawesi, Seram en Papua maar ook uit Zuid-Azië werden aangevoerd. De door perkslaven geteelde nootmuskaat en foelie maakten Amsterdam tot een Europees centrum in de handel in specerijen.

Akte van transport

In Batavia en omgeving woonden ook veel slaafgemaakten. In 1721 was het aandeel slaven bijna een kwart van de totale bevolking. Er zijn in archieven en musea nog veel ‘akten van transport’ terug te vinden over de verkoop van slaafgemaakten. Het was niet zo duur om zo’n akte bij een notaris te laten opstellen en het maakte de transactie juridisch legaal.

Na de
volkenmoord
op de
bewoners
van Banda,
werd de hele
economie
ingericht
op slavernij
onder directe
Nederlandse
controle.

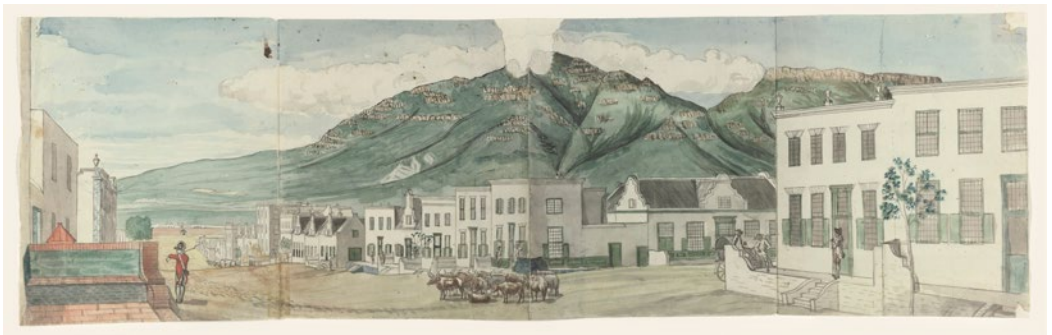
Zuid-Afrika

De macht van de VOC strekte zich ook uit tot Zuid-Afrika, waar koopman Jan van Riebeeck in 1652 een kolonie stichtte

als tussenstop voor de lange reis tussen Europa en Azië. Bij Kaap de Goede Hoop konden schepen zich opnieuw bevoorraden voor het tweede deel. De eerste grote groep slaafgemaakten arriveerde in maart 1658 in de Tafelbaai met het schip de Amersfoort: 166 jonge Angolezen. De Amersfoort was gebouwd op de VOC-scheepswerf in Amsterdam en uitgerust en uitgezonden door de Amsterdamse Kamer van de VOC. Op weg naar de Kaap nam de Amersfoort op de Atlantische Oceaan het schip van een Portugese slavenhandelaar in en voer met de buitgemaakte slaafgemaakten naar de Tafelbaai.

Netwerk

De VOC richtte zich vanaf 1658 zo'n 150 jaar lang op de netwerken van slavernij en slavenhandel in de Indische Oceaan. Er werden ook slaafgemaakten vanuit Zuid-Azië en Zuidoost-Azië naar de Kaapkolonie vervoerd. Vanaf het midden van de 18^e eeuw kwamen ze steeds vaker uit de Afrikaanse oostkustgebieden, vooral uit Mozambique. De herkomst van elders is terug te vinden in de namen die aan de slaafgemaakten werden gegeven, bijvoorbeeld April van Ceijlon (nu Sri Lanka), Jephtha van Batavia en Ceres van Madagaskar. Eind 18^e, begin 19^e eeuw kregen slaafgemaakten genoeg kinderen om de populatie in stand te houden. De Afrikaanse en Aziatische slavernij in deze VOC-kolonie liet diepe sporen na in de geschiedenis van Zuid-Afrika.

De Strandstraat in Kaapstad. Links staat een soldaat op wacht voor het pakhuis van de VOC.

JAN BRANDES, 1786 |

RIJKSMUSEUM

De Nederlandse Antillen

Nederland veroverde Curaçao in 1634 en het eiland werd een handelsdepot voor de slavenhandel en

goederenhandel in het Caraïbisch gebied. Het eiland werd bestuurd door de Amsterdamse Kamer van de WIC.

Onderaannemer van de Spanjaarden

Via Curaçao namen Nederlandse handelaren in de tweede helft van de 17^e eeuw ook op grote schaal deel aan de slavenhandel naar de Spaanse koloniën in Zuid-Amerika. Dit deden ze meestal als onderaannemers binnen het 'asiento'. Het asiento was het monopoliecontract in de Spaanse slavenhandel, in opdracht van de Spaanse kroon. Twee bestuurders van de Amsterdamse Kamer van de WIC ondertekenden in 1662 een akkoord met

Fort Amsterdam in Willemstad, Curaçao. Het werd gebouwd als plaatselijk hoofdkantoor voor de WIC. Nu zetelt hier de Curaçaose regering.

NIELS KARSDORP, 2008 |
WIKIMEDIA COMMONS

een vertegenwoordiger van het asiento. De WIC beloofde 2000 Afrikaanse slaafgemaakten naar Curaçao te vervoeren die tussen de 15 en 36 jaar oud moesten zijn, 'alle gesont, niet blind, ofte verminckt' en in staat zonder hulp aan boord van het slavenschip te gaan. Twee derde van de slaafgemaakten moesten mannen zijn.

Een ander voorbeeld van de invloed van de Amsterdamse Kamer van de WIC was het besluit in de jaren 1660 om alle Afrikanen die als slaafgemaakte op Curaçao werkten te brandmerken. Zo wilde de WIC de mensenhandel door anderen aan banden leggen.

Overige gebieden

De Amsterdamse betrokkenheid bij de slavernij ging veel verder dan de Nederlandse koloniën. Van het hedendaagse New York, ooit gesticht als Nieuw Amsterdam, tot Curaçao en Suriname; van de kust van Ghana tot Zuid-Afrika; van Sulawesi tot de Molukken. Veel plaatsnamen, straatnamen en monumentale forten in de wereld hebben Amsterdam in hun naam. Zo is de wereldwijde macht en invloed van Amsterdam in die tijd nog steeds zichtbaar.

Zuid-Azië

Amsterdam was ook betrokken bij de slavernij in het huidige India, Myanmar en Sri Lanka. Zo bouwde de VOC in 1701 in Amsterdam het schip *Ter Eem*. Laat in de zomer van 1702 vertrok het om via Kaap de Goede Hoop naar de Indische Oceaan te varen. In Colombo (de grootste stad van Sri Lanka) gingen behalve een lading van 17.600 kilo kaneel ook 26 mensen uit de Zuid-Indiase streek Malabar aan boord, beschreven als ‘slaven’ en ‘Malabaren’. Het schip ging naar Batavia.

De volgende 10 jaar voer de *Ter Eem* tussen landen in Azië. Op zijn laatste reis, in 1714, vervoerde het 10 mannelijke slaven ‘groot en klein’ uit de Indonesische provincie Papoea van het Molukse eiland Ternate naar Batavia. Deze mannen en

jongens zaten in het vrachtruim, omringd door paradijsvogels, papegaaien en stukken schildpadhoorn.

In de jaren 1660 probeerde gouverneur-generaal Joan Maatsuycker de mensenhandel goed te praten, in zijn brieven aan het Amsterdamse thuisfront. Hij schreef dat niet alleen gezonde mannen werden gekocht, maar hele gezinnen, ook jonge kinderen en ouderen, zodat zij bij elkaar konden blijven.

Brazilië

Amsterdam had een belangrijke rol bij de verovering van de Portugese kolonie Brazilië, die in de eerste helft van de 17^e eeuw bijna 20 jaar in Nederlandse handen was. Johan Maurits van Nassau-Siegen werd in de zomer van 1636 aangesteld als gouverneur-generaal van deze kolonie, in het noordoosten van het huidige

Vertegenwoordigers van de VOC kopen in zuid-India een groep gevangengenomen Bengalezen.

TEKENING UIT OOST-INDISCHE VOYAGIE
VAN WOUTER SCHOUTEN | 1676

Portret van Johan Maurits van Nassau-Siegen, gouverneur van Brazilië van 1636 tot 1644. Achter hem staat een slaafgemaakt kind.

PIETER NASON, 1675 |
RIJKSMUSEUM

Brazilië. We zijn hem eerder in dit boek tegengekomen: bij Fort Elmina in Ghana, dat hij een jaar veroverde. Terwijl hij in Brazilië was, liet hij in Den Haag een stadspaleis bouwen: het Mauritshuis. Nu is dat een museum. Er hangen nog steeds vooral schilderijen uit de tijd van Johan Maurits.

Het initiatief tot zijn aanstelling als gouverneur-generaal kwam vanuit de Amsterdamse Kamer van de WIC. Om precies te zijn van Albert Coenraetsz Burgh, lid van de vroedschap van Amsterdam (een voorloper van de huidige gemeenteraad) en later burgemeester. In de hofhouding van Johan Maurits werden 50 's Compagnies slaven' aan het werk gezet: 35 mannen, 7 vrouwen en 8 kinderen. Johan Maurits verkocht ook zelf slaven, bijvoorbeeld aan de WIC.

Brazilië was de eerste plek in het Atlantisch gebied waar Nederlandse schepen grote groepen slaafgemaakten naartoe vervoerden. Zij moesten daar vooral suiker en brazielhout (gebruikt als verfstof) produceren voor de Nederlandse kolonisten. Amsterdam kreeg hierdoor een sterkere positie als Europees centrum voor de verwerking van suiker. Door de verovering van Brazilië veranderde het beeld van slavernij in Nederland. Waar het eerder nog als een typisch voorbeeld van Spaanse en Portugese wreedheid werd gezien, zwegen de mensen die eerder kritiek hadden op slavernij snel.

Verenigde Staten

Misschien nog minder bekend is de Amsterdamse betrokkenheid bij de slavernij in de Noord-Amerikaanse kolonie Nieuw Nederland. Daar hoorde niet alleen Nieuw Amsterdam bij (het huidige New York), maar ook de kleine en vrijwel vergeten kolonie Nieuw Amstelland aan de rivier de Delaware, die korte tijd onder direct bestuur stond van de stad Amsterdam. Amsterdam gaf een voorschot van 8.000 gulden aan kapitein Simon Cornelissen Gilde die in 1663 met het schip de Gideon tenminste 300 slaafgemaakten vanuit Angola naar Curaçao en vervolgens Nieuw Nederland moest brengen. Van de WIC kreeg Gilde ook "eenige handt ende voet boeijens, om daarmede binnen scheepsboord de moettwillige Negers te dwingen". Veel van de mensen die in Angola aan boord waren gegaan, waren in Curaçao te zwak om de reis verder naar Nieuw Nederland nog te maken. Zij werden ingeruild voor Afrikaanse slaafgemaakten die al op Curaçao waren. Vrij kort na hun aankomst aan de Delaware werd Nieuw Nederland door de Britten veroverd. De aanwezige slaafgemaakten waren deel van hun 'buit'.

Investerings uit Amsterdam

Naast Suriname lagen de veel onbekendere plantagekoloniën Berbice, Essequibo en Demerary (in huidige Guyana), die vooral in de tweede helft van de 18^e eeuw belangrijk werden. Amsterdam was bestuurlijk en financieel betrokken bij deze koloniën.

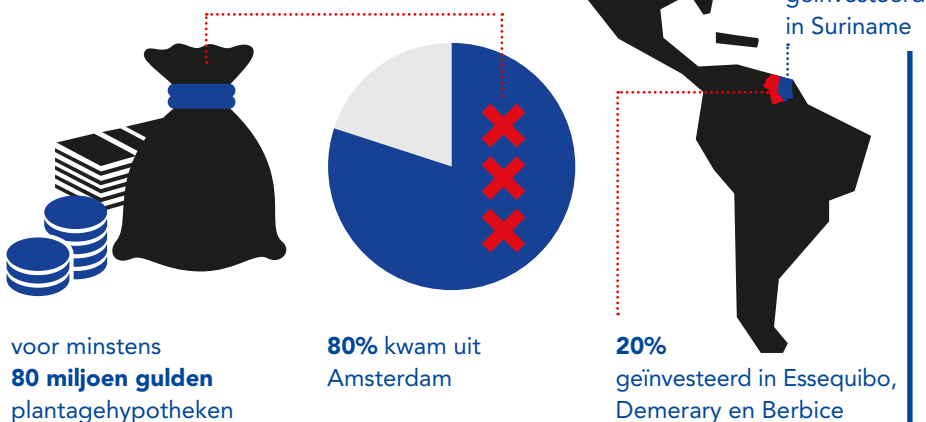
De uitbreiding van het slavernijsysteem in deze gebieden werd mede mogelijk gemaakt door een financiële uitvinding uit 1753: de plantagehypotheek, oftewel negotiatie.

Dit systeem werd opgericht door een Amsterdamse burgemeester, Willem Gideon Deutz. Het idee: het starten van een plantage was duur, vooral door de aankoop van mensen die op de plantages moesten werken. Tegelijkertijd wisten veel rijke Amsterdammers niet waar ze hun geld moesten laten.

Deze twee gegevens werden samengebracht in het negotatiesysteem: de Amsterdamse elite stopte haar geld in grote fondsen, waar de

eigenaar van een plantage vervolgens een hypotheeklening uit kon krijgen. Bij de deal hoorde de afspraak dat de plantage-eigenaar zijn inkopen (zoals bouwmaterialen, linnen, wijn en kaas) in Amsterdam moest doen en dat de producten van de plantage ook weer in Amsterdam verkocht werden.

De plantage-eigenaren sloten in totaal voor minstens 80 miljoen gulden aan plantagehypotheek af (huidige waarde: 889 miljoen euro), waarvan ruim 80% uit Amsterdam kwam. Het meeste geld ging naar plantages in Suriname (55%) maar het aandeel van Essequibo, Demerary en Berbice was ook ruim 20%, oftewel zo'n 18 miljoen gulden (waarde nu: 200 miljoen euro).

Andere plekken

Er zijn nog meer plekken op de wereld waar Amsterdam of prominente Amsterdammers betrokken waren bij slavenhandel en slavernij. Veel plaatsen aan de westkust van Afrika stonden tijdelijk onder Nederlands bestuur, van Goree aan de Senegalese kust tot Luanda in Angola of het eiland São Tomé. Maar ook bijvoorbeeld Madagaskar aan de oostkant van Afrika, belangrijk in het slavenhandelsnetwerk van de VOC, het sultanaat Bantam in het westen van Java en Formosa (het huidige Taiwan), waar de VOC rond de helft van de 17e eeuw een suikerkolonie opbouwde.

Op Sint Maarten zorgde de afschaffing van de slavernij in Frankrijk in 1848 ervoor dat ook in het Nederlandse deel de slavernij feitelijk werd afgeschaft; 15 jaar voordat dit in de andere Nederlandse West-Indische koloniën gebeurde. Sint Maarten was voor de helft Nederlands en voor de helft Frans.

Toen de mensen op het Franse deel vrij werden, bleek het voor de Nederlanders onmogelijk om op hun deel van het eiland de slavernij te handhaven.

Slaafgemaakten in Amsterdam

Officieel was slavernij al sinds de middeleeuwen niet toegestaan in Amsterdam: 'Binnen der Stadt van Amstelredamme ende hare vrijheydt, zijn alle menschen vrij, ende gene Slaven.' Het was dus voor slaafgemaakten die meegenomen werden naar Amsterdam mogelijk om vrij te worden, maar dat was wel moeilijk. Ten eerste moest je op de hoogte zijn van de wetgeving. Ten tweede moest je in staat zijn om degene die jou als slaaf hield voor het gerecht te dagen. Ten derde moest je een plek hebben om naartoe te gaan nadat je bevrijd zou zijn.

Rembrandt van Rijn portretteerde in totaal minstens 20 zwarte mannen en vrouwen. Dit kunnen heel goed burens van hem zijn geweest, want in de buurt van de Jodenbreestraat, waar Rembrandt woonde, woonden in die tijd ook tientallen mensen van Afrikaanse en Aziatische afkomst.

REMBRANDT VAN RIJN, 1661 |
MAURITSHUIS

'Binnen der Stadt van Amstelredamme ende hare vrijheydt, zijn alle menschen vrij, ende gene Slaven.'

Portugese Natie

Speciale regels van Amsterdamse stadsbestuurders maakten het bovendien mogelijk om het verbod op het houden van slaven te omzeilen. De eersten die hiervan gebruik maakten waren leden van de 'Portugese Natie'. Deze joden, christenen en 'nieuwe christenen' (officieel bekeerd, maar in de praktijk hielden zij het joodse geloof aan) werden door het Amsterdamse stadsbestuur vanaf de jaren 1590 met open armen ontvangen vanwege hun uitgebreide handelsnetwerken in Europa en de Atlantische wereld. Ook Vlamingen en Duitsers die handel dreven tussen Europa, West-Afrika en Brazilië, waren van harte welkom. Families van de Portugese Natie hielden slaafgemaakte Afrikanen als bedienden in Amsterdam. Amsterdamse handelaren kregen al snel in de gaten dat leden van de Natie betrokken waren bij de internationale handel in slaafgemaakte Afrikanen en wilden een graantje meepikken. Zij leverden bijvoorbeeld kortetermijnleningen voor de ondernemingen, verzekeringen of schepen. Zo raakten ook zij al vroeg in de 17^e eeuw betrokken bij de trans-Atlantische slavenhandel.

Kleine gemeenschap

In Amsterdam leefde al in de eerste helft van de 17^e eeuw een kleine gemeenschap van (voormalige) slaafgemaakten. Dit waren deels vrije en deels nog slaafgemaakte mensen uit gekoloniseerde gebieden in Azië, Afrika en de Caraïben, die bij elkaar in de buurt woonden, met elkaar trouwden en elkaar hielpen. De voormalige slaafgemaakten waren onder meer buitenlandse zeelieden en krijgsgevangenen, die meer mogelijkheden hadden om hun vrijheid terug te krijgen dan Afrikanen.

In 1768 komen we bijvoorbeeld de in Batavia geboren Christina tegen op de Oudezijds Achterburgwal in het Spinhuis, een tuchthuis (gevangenis) voor vrouwen (nu een gebouw van de Universiteit van Amsterdam). Christina, aangeduid als 'swartin', werd als 5-jarig slaafgemaakt meisje zonder ouders meegenomen naar Amsterdam. En al in 1626 trouwde Anthony Manuel van Malacken (Malakka, in het huidige Maleisië) met Clara Dirck van Kaapverdië. Afrikanen en Aziaten gingen zeer waarschijnlijk met elkaar om, leefden samen en trouwden met elkaar.

'Automatisch vrij'

Tot diep in de 18^e eeuw veranderde er in de praktijk meestal niets aan de status van slaafgemaakten: zij bleven leven in slavernij wanneer zij na een verblijf in Amsterdam terugkeerden naar Suriname of andere koloniën. Totdat Marijtje Criool en haar dochter Jacoba Leilad, beiden als slaafgemaakten naar Nederland gebracht, in 1771 bij de Staten-Generaal om

vrijbrieven vroegen om daarmee als vrije mensen naar Suriname te kunnen vertrekken. De Staten-Generaal besloten dat vrijbrieven niet nodig waren, omdat zij vanwege hun aanwezigheid op 'vrije grond' automatisch vrij waren geworden. Hierna maakten meer mensen gebruik van dit recht.

De beslissing van de Staten-Generaal leidde tot onrust onder de planters in Suriname en de investeerders in Amsterdam. Om hen tegemoet te komen, werd in 1776 bepaald dat slaafgemaakten die in de Republiek aankwamen toch niet meteen vrij werden, maar pas na een half jaar, met mogelijke verlenging van een half jaar. Maar zelfs daarna vochten slaveneigenaren dit nog aan en kregen zij vaak gelijk. ■

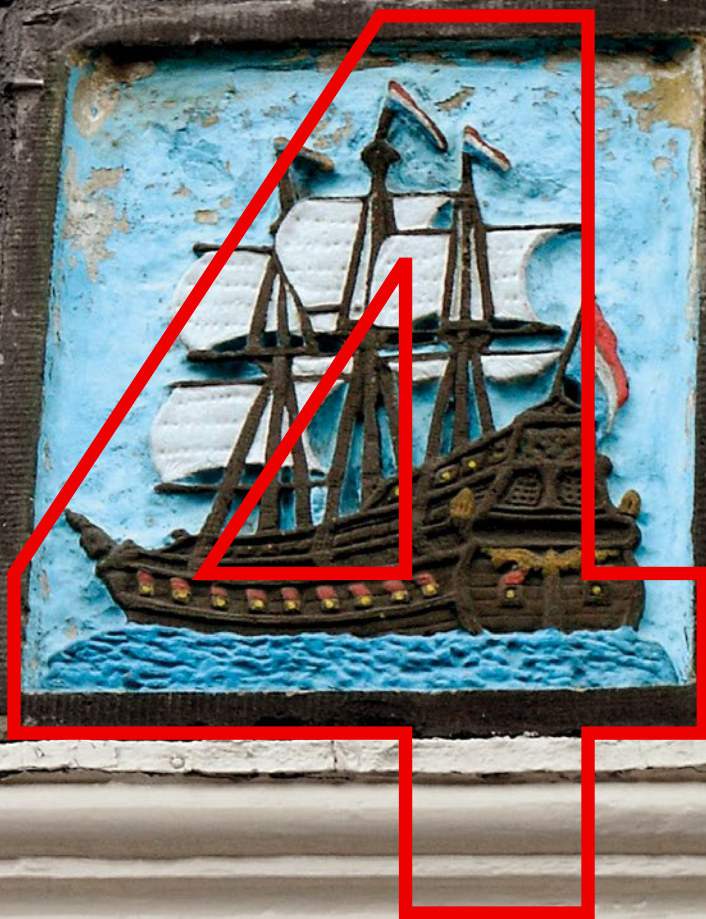
Meer lezen

Uit *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (2020, SPECTRUM):

- Karwan Fatah-Black, *Amsterdam en de slavernij in Suriname*.
- Matthias van Rossum, *De VOC, van Amsterdam naar Azië*.
- Wim Manuhutu, *Mokum en Maluku*.
- Bondan Kanumoyoso, *Notarissen en de slavenhandel in Batavia*.
- Kate Ekama, *Op zoek naar slaven in Kaap de Goede Hoop*.
- Rose Mary Allen en Christel Monsanto, *Drie Amsterdammers in Curaçao in de negentiende eeuw*.
- Erik Odegard, *Suiker en slavernij in Nederlands-Brazilië*.
- Bram Hoonhout, *Financiering van de vergeten koloniën in Guyana*.
- Alicia Schrikker en Nira Wickramasinghe, *Slavernij, slavenhandel en de VOC in Zuid-Azië*.
- Andrea Mosterman, *Nieuwer-Amstel, stadskolonie aan de Delaware*.
- Mark Ponte, *Tussen slavernij en vrijheid in Amsterdam*.
- Cátia Antunes, *De 'Portugese Natie', Amsterdam en slavernij*.

Gevelsteen aan de Spiegelgracht 6, met daarop een VOC-schip.

MARTIN ALBERTS 2004 | STADSARCHIEF AMSTERDAM

h de Goede

De rol van het Amsterdamse stadsbestuur

Wat wisten Amsterdammers van wat zich afspeelde in de verre koloniën? Wie waren er betrokken en hoe verging die betrokkenheid? En wat was de rol van het stadsbestuur? Over dat laatste kunnen we kort zijn: het Amsterdamse stadsbestuur hielp op grote schaal mee aan de slavernij. Soms formeel, soms privé, soms allebei.

Soms was het stadsbestuur, dat toen heel anders georganiseerd was dan nu, rechtstreeks en officieel verantwoordelijk voor slavernij. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de kolonie Suriname, die voor een flink deel eigendom was van de stad Amsterdam.

In andere gevallen liepen publieke functies en privébelangen van bestuurders door elkaar heen. Zo hadden Amsterdamse burgemeesters ook bestuursfuncties in de Amsterdamse Kamers van de VOC of de WIC. Daar oefenden ze invloed uit op de koers van die Compagnie. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op die verschillende rollen van de stadsbestuurders.

De Amsterdamse elite

Veel van de rijkere Amsterdammers, onder wie veel stadsbestuurders, deden als privépersoon mee aan de slavenhandel of hadden zelf slavenplantages. Om tot de elite van de stad te behoren, waren twee dingen belangrijk: geld en afkomst. Eeuwenlang maakte een kleine groep van rijke koopmans- en regentenfamilies in Amsterdam de dienst uit. De elite hield zich in stand door onderling te trouwen en elkaar mooie posities toe te schuiven. Zo ontstond een netwerk waarin privébelangen en het besturen van de stad door elkaar liepen.

Dubbelfuncties

Tussen het stadsbestuur van Amsterdam en de bestuursleden van de VOC en de WIC bestond grote overlap. Deze overlap paste bij de politieke structuur van de Nederlandse Republiek in de 17e en 18e eeuw. Van de 374 burgemeesters en schepenen (een soort wethouders) die Amsterdam in die periode had, was bijna de helft op enig moment ook bestuurder van de VOC of de WIC, of directeur van de Sociëteit van Suriname of de Sociëteit van Berbice.

Portret van Paulus Godin, koopman, bestuurder van de WIC en vanaf 1675 betrokken bij de slavenhandel. Het huis dat hij liet bouwen aan de Herengracht is nu de ambtswoning van de burgemeester.

WALLERANT VAILLANT, 1674 |
AMSTERDAM MUSEUM

Jacob Baron de Petersen

Om de rol van Amsterdam beter te begrijpen, gebruiken we het voorbeeld van Jacob Baron de Petersen (1703-1780), die vanaf 1725 carrière maakte als WIC-ambtenaar, slavenhandelaar en stadsbestuurder. In zijn vroege carrière handelde hij in slaven op Curaçao. Vervolgens gaf hij tussen 1741 en 1747 leiding aan Fort Elmina, in dienst van de WIC. Deze post had hij bemachtigd door goede connecties binnen de Amsterdamse elite. Toen er een verbod kwam voor WIC-werknemers om privé te handelen in mensen, vertrok hij naar Suriname. Aan boord had hij 400 gevangenen, van wie slechts 150 de reis overleefden.

In 1750 kwam hij terug naar Nederland en betaalde contant 55.600 gulden (huidige waarde: 617.772 euro) voor een monumentaal pand aan de Keizersgracht in Amsterdam. Hij bezat later nog een huis in de Plantagebuurt

met een 'moortje' (een beledigende naam voor Afrikanen) boven de deur en een tweede pand aan de Keizersgracht. De laatste 10 jaar van zijn leven was hij de machtigste man van de WIC. Daarnaast verzamelde hij een hele lijst andere bestuursfuncties, waaronder die van schepen van Amsterdam en directeur van de Sociëteit van Suriname. Hij zorgde dat na verloop van tijd de privé-slavenhandel door WIC-ambtenaren in West-Afrika opnieuw werd toegestaan. Zo hielp hij ook rijke Amsterdamse families uit zijn netwerk, die vaak met deze WIC-ambtenaren samenwerkten in de slavenhandel.

Het verhaal van Jacob Baron de Petersen laat goed zien hoe een persoon bestuurder kon zijn bij de WIC, bestuurder van de stad Amsterdam en privé in slaven kon handelen.

Vriendjespolitiek

Officieel bestonden allerlei regels die moesten voorkomen dat bestuurders hun persoonlijke belangen te veel lieten meewegen in de politieke besluitvorming. Maar slim gebruik van familienetwerken, zakelijke partnerschappen en een continue carrousel van bestuursfuncties beperkten de invloed van zulke regels. Tegenwoordig zou dat vragen oproepen, over corruptie en vriendjespolitiek. Ook in de 17^e en 18^e eeuw werden zulke bezwaren wel gemaakt. In uitzonderlijke gevallen leidden ze zelfs tot rechtszaken of opstootjes. Maar tegelijk bestond de vaste overtuiging dat politieke macht

in handen moest zijn van 'de rijksten en besten', zoals de leden van het stadsbestuur zichzelf zonder ironie noemden.

Netwerken

Om een voet tussen de deur te krijgen in de slavenhandel, maakten kooplieden gebruik van hun contacten binnen de staat. Zo verzocht de Amsterdamse koopman Jean Deutz in september 1663 aan de Raadspensionaris van Holland, Johan de Witt, om een goed woordje voor hem te doen voor 'de negotie (handel) van de slaven met de vrienden in Madrid... dat een werck van groote importantie

**Het stads-
bestuur van
Amsterdam
was in de
17^e en 18^e
eeuw geen
democratie,
maar een
oligarchie:
een bestuur
door
personen
uit enkele
voornamen
families.**

soude zijn.' De Witt bracht inderdaad de belangen van Deutz onder de aandacht van WIC-bestuurder Nicolaas ten Hove.

Onder de burgemeesters die ook in het bestuur zaten van de WIC of de VOC, vinden we alle grote Amsterdamse bestuurdersfamilies uit deze periode: verschillende generaties van de familie Witsen, Van Collen, Backer, Geelvinck, Hinloopen, Van de Pol en Deutz, die hun stempel drukten op de geschiedenis van Amsterdam en op de Amsterdamse grachtengordel.

Het is overigens niet zo dat de VOC of de WIC simpelweg deden wat het Amsterdamse stadsbestuur wilde. De belangen van de Amsterdamse stadsbestuurders vielen soms samen met de belangen van de VOC, de WIC en de Staten-Generaal (het landsbestuur), maar in andere gevallen botsten ze flink. De Kamer Zeeland en de Kamer Amsterdam van de WIC waren het bijvoorbeeld lang oneens over het openstellen van de slavenhandel voor particulieren.

Geen democratie

Het bestuur van Amsterdam was in de 17^e en 18^e eeuw geen democratie, maar een oligarchie: een bestuur door personen uit enkele voornamen families. Het was maar een kleine groep mensen die een stem had in de politieke besluitvorming. Deze mensen kwamen samen in de 'vroedschap', een raad van 36 mannen die een vergelijkbare rol had als de gemeenteraad nu. Benoeming tot dit exclusieve gezelschap gebeurde in principe voor het leven. Bij overlijden van een lid van de vroedschap

kozen de leden van de vroedschap zelf een vervanger.

Vanuit de vroedschap werden 7 schepenen aangesteld die verantwoordelijk waren voor de rechtspraak in de stad. Het hoogste bestuur van Amsterdam was in handen van maar liefst 4 burgemeesters. Zij werden voor een jaar gekozen door de vroedschap, aangevuld met oud-burgemeesters en oud-schepenen. Dezelfde persoon kon meerdere jaren de functie van burgemeester vervullen.

Een vergadering van de vroedschap in de Mozeszaal van het stadhuis (nu Paleis op de Dam).

I. DE JONGH (UITGEVER), NOACH VAN DER MEER JR., WILLEM KOK, 1790 | STADSARCHIEF AMSTERDAM

Burgemeester én VOC- of WIC-bestuurder

Tussen 1578 en 1795 telde Amsterdam 139 burgemeesters. Van hen waren net iets meer dan de helft ook bewindhebber bij de VOC en de WIC, of directeur van de Sociëteit van Suriname. Sommigen, zoals de 18e-eeuwse burgemeesters Cornelis Hop en Pieter Clifford, waren zowel bestuurders bij de VOC als de WIC. Anderen, zoals de burgemeestersfamilie Witsen, leverden generatie op generatie bestuurders in Amsterdam én overzee.

Het belangrijke lidmaatschap van de vroedschap werd vaak doorgegeven aan familieleden, van vader op zoon of schoonzoon. Zo bleef het bestuur van de stad gedurende de hele periode in

De 'Gouden Bocht' in de Herengracht, zo genoemd vanwege de enorme rijkdom van de bewoners.

GERRIT BERCKHEYDE, 1671 |
RIJKSMUSEUM

handen van dezelfde kleine groep burgers die over het algemeen zeer rijk waren.

De WIC en de VOC hadden ook veel politieke invloed. Kamers van de WIC verdeelden bij toerbeurt het 'recht' om slavenreizen te organiseren in het Atlantisch gebied. De VOC verdeelde specerijen die ze naar Nederland importeerde volgens een vaste verdeel-sleutel tussen de Kamers. Via de Kamers werden winstgevende en invloedrijke

bestuursposten in de koloniën verdeeld. Niet toevallig werden kinderen uit belangrijke bestuurdersfamilies daarbij vaak naar voren geschoven.

Privébelangen

De Amsterdamse elite stond niet los van de Amsterdamse samenleving. En de Amsterdamse betrokkenheid bij de slavernij stond ook niet los van dingen die gebeurden buiten de stad, op landelijke schaal, in de koloniën of wereldwijd. De Amsterdamse invloed op de landelijke politiek liep niet alleen via officiële politieke kanalen zoals de Staten-Generaal (de toenmalige landelijke overheid), maar ook via de informele netwerken en de privébelangen van Amsterdamse bestuurders en kooplieden.

Veel Amsterdamse burgemeesters waren zelf belanghebbenden bij de slavenhandel, bij de plantagesector in de Caraïbische koloniën, bij de handel in door slaven geproduceerde suiker, of waren grote investeerders in de VOC. Ze stelden die belangen veilig via strategische huwelijken en brede familienetwerken. Daarin waren vaak ook de echtgenotes van burgemeesters en schepenen actief betrokken bij het beheer van de overzeese investeringen.

Amsterdamse bestuurders hadden geen moeite met grof geweld om hun belangen in de slavernij veilig te stellen. Een grote opstand in Berbice in 1763 werd mede door de inzet van Amsterdamse burgemeesters bloedig onderdrukt. Een aantal van die burgemeesters had zelf belangen in Berbice.

Een grote opstand in Berbice in 1763 werd mede door de inzet van Amsterdamse burgemeesters bloedig onderdrukt.

Verhalen over de koloniën

Het was niet zo dat de Amsterdamse bevolking niets wist van wat zich afspeelde in de koloniën. Duizenden gewone Amsterdammers staken jaar na jaar de oceanen over als matrozen. Zij zagen zo dus veel van de wereld. Mensen praatten met elkaar in de kroegen aan de kade, vertelden sterke verhalen, lazen goedkope nieuwsboekjes over veroveringen aan de andere kant van de wereld en konden met hun eigen ogen de exotische producten zien die op de kades opgestapeld lagen.

OVER NES

Amsterdamse invloed op de slavernij

De Amsterdamse elite deed er alles aan om haar belangen in slavenhandel en slavernij te bevorderen. Amsterdam had vergeleken met andere steden veel invloed op de landspolitiek en zo ook op de koloniale politiek. Amsterdamse bestuurders zetten zich in om de slavenhandel militair te laten beschermen en deden mee aan het goedpraten van de slavernij. Ook zorgden ze samen met andere steden voor economisch beleid dat de slavenhandel ondersteunde en beïnvloedden ze de koloniale rechtspraak in hun voordeel. Ze stelden de wettelijke kaders op waarbinnen slavenhandel en slavernij toegestaan was. Zij stelden daarmee het 'recht' in dienst van onrecht.

Slavenhandel

Amsterdam was in de 17^e en 18^e eeuw verantwoordelijk voor het transport van rond de 135.000 slaafgemaakten over de Atlantische oceaan. Het aantal slaafgemaakten dat Amsterdammers naar en binnen Azië vervoerden weten we niet precies. Het aandeel van Amsterdam in de slavenhandel naar Noord- en Zuid-Amerika is vergelijkbaar met het aandeel van steden zoals de Franse kuststeden Bordeaux, La Rochelle en Le Havre. De rol van Amsterdam in het internationale slavernijstelsel ging echter veel verder dan alleen de transporten van slaafgemaakten.

Goederenhandel

Amsterdam was een belangrijk distributiecentrum voor koloniale producten. De stad profiteerde flink van de doorvoerhandel van bijvoorbeeld suiker, koffie, rijst, cacao, specerijen en tabak. Deze producten werden veelal gemaakt door slaafgemaakten of onder andere vormen van koloniale dwang. Op allerlei manieren werd de Amsterdamse economie zo gespekt door de slavernij.

Amsterdam groeide in die tijd bijvoorbeeld uit tot Europees suikercentrum. Het aantal suikerbakkers en suikerfabrieken (raffinaderijen) nam in de 17^e eeuw sterk toe. De Amsterdamse elite investeerde in de sector en lobbyde actief voor handelsverdragen en gunstige belastingtarieven. De Amsterdamse suikerindustrie zorgde ook voor werk voor een paar duizend Amsterdammers.

Het was dus niet alleen de elite die profiteerde. Er waren ook minder rijke Amsterdammers die een graantje meepikten van de uitbuiting in de koloniën. Neem schippersfamilie Sukkel. Zij waren eind 18^e eeuw actief in de handel over de Rijn. Ze meerden hun schip aan aan de Amsterdamse Geldersekade. Daar werd het volgeladen met koloniale producten. Veel suiker, maar ook huiden, vaten koffie, balen peper en hout dat gebruikt werd als kleurstof. Zouden zij zich bewust zijn geweest van hoe hun lading geproduceerd was? Aan het begin van de 19^e eeuw viel de handel stil, omdat de koloniale producten niet meer kwamen. Toen werd pijnlijk duidelijk hoeveel Amsterdammers zoals de familie Sukkel afhankelijk waren geweest van slavernij.

Prinsengracht 160. Op de gevelsteen is het VOC-schip Over Nes afgebeeld.

MARTIN ALBERTS, 2006 |

STADSARCHIEF AMSTERDAM

Scheepsbouw

Amsterdammers waren ook actief betrokken bij de bouw van slavenschepen. Zo is in de notulen van de vergaderingen van de directie van de VOC terug te vinden dat de organisatie 'slaafhaalders' bouwde. Slaafhaalders waren speciale schepen voor mensenhandel. Voor de bouw maakte de VOC gebruik van de ervaring van bijvoorbeeld Zeeuwse mensenhandelaren in het Atlantisch gebied. Een voorbeeld is het schip de Hasselt, waarvoor advies werd ingewonnen bij de WIC. Dit schip was op de oude Peperwerf op Rapenburg in Amsterdam gebouwd en voer in 1658 uit om in Guinea 'een scheepslading' mensen te halen. Op Rapenburg zijn nog altijd twee VOC-pakhuizen te zien en een poortje met het logo van de VOC.

Amsterdammers waren ook actief betrokken bij de bouw van slavenschepen.

Amsterdamse bestuurlijke betrokkenheid

Het Amsterdamse stadsbestuur was tijdens en na de periode van de slavernij op verschillende manieren betrokken:

■ Directe verantwoordelijkheid

Er waren koloniën waarvan Amsterdam als stad (mede-)eigenaar was. Zoals Suriname, maar ook de kleine stadskolonie Nieuwer-Amstel aan de Delaware-rivier in Noord-Amerika.

■ Betrokkenheid via de VOC en WIC

Binnen de VOC bezette de Kamer Amsterdam 8 van de 17 bestuurs-

zetels. Daarmee had ze grote invloed op het beleid in onder meer Nederlands-Indië. Een ander voorbeeld: de kolonie Curaçao viel rechtstreeks onder het bestuur van de Kamer Amsterdam van de WIC.

■ Privédeelnamen van Amsterdamse bestuurders en hun directe verwanten

Vele Amsterdamse bestuurders investeerden hun geld in slavenschepen en plantages, waren grootaandeelhouders van de VOC, of hadden via hun familieconnecties belangen in het wereldwijde slavernijsysteem.

Institutioneel racisme

Amsterdamse bestuurders hadden – voor zichzelf en anderen – een uitleg en rechtvaardiging nodig voor hun betrokkenheid bij de slavernij. Het paste immers niet bepaald in de gedachte van vrijheid en gelijkheid, waar Amsterdam zo prat op ging. Racistische ideeën over zwarte mensen kwamen daarbij goed van pas en werden samen met wetenschappers aangemoedigd.

Witte superioriteit

De menselijkheid van de zwarte mannen, vrouwen en kinderen werd niet rechtstreeks ontkend. Wel werd het idee van witte superioriteit vanzelfsprekend. Slavernij was vooral ook een systeem van macht en onderwerping. De donkere man en vrouw werden in allerlei opzichten als minder beschouwd en behandeld.

De gedachte dat zwarte mannen en vrouwen eigenlijk kinderen waren, die witte leiding nodig hadden, was bijzonder hardnekkig.

Op allerlei manieren streefden slaafhouders ernaar om slaafgemaakten het zwijgen op te leggen: op de plantage, in het huishouden, op straat of in de rechtbank. Zelfs veel van de tegenstanders van de slavernij vonden dat de slaafgemaakten en hun erfgenamen niet in staat waren om mee te praten over hun eigen lot. Ze creëerden een wereldbeeld waarin zij mensen van Europese afkomst afschilderden als rationeel denkend en handelend, en alle anderen als gedreven door emoties en instinct.

■ Actieve steun voor slavenhandelaren, plantagehouders en handelaren in onder slavernij geproduceerde goederen

Amsterdamse bestuurders schoten handelaren en plantagehouders vaak te hulp. Ze stimuleerden actief de positie van Amsterdam als handelscentrum en verwerkingscentrum voor goederen die in slavernij gemaakt waren.

■ Het scheppen van randvoorwaarden

Dit gebeurde door invloed op de rechtspraak, door beïnvloeding van de koloniale politiek in de 19^e eeuw en door overzee en in

Amsterdam bij te dragen aan een cultuur waarin slavernij actief gestimuleerd, geaccepteerd of getolereerd werd.

■ Het vormgeven aan de herinnering van de slavernij

Het stadsbestuur heeft in de jaren na de afschaffingen van de slavernij ook een rol gespeeld in het klein houden van de herinnering. Onder andere door tot kort geleden een beeld van de geschiedenis van Amsterdam te scheppen waarin slavernij geen rol speelde.

Gerardus Vrolik.

C.H. HODGES, W. VAN SENUM, 1848 |
STADSARCHIEF AMSTERDAM

Afstand

Een van de manieren waarop er een negatief beeld van niet-Europeaan geschapen kon worden, was afstand. Het ging over mensen die ver weg woonden en onbekend waren. In Europa deden machthebbers bewust hun best om dit zo te houden. Zo kregen witte koopmannen die getrouwd waren met een Afrikaanse of Aziatische vrouw vaak geen toestemming om zich in Nederland te vestigen.

De rassenleer van vader en zoon Vrolik

Een destijds bekende Amsterdamse rassendenker was Gerardus Vrolik (1775-1837), directeur van de Hortus Botanicus en de eerste hoogleraar verloskunde in Nederland. Samen met zijn zoon Willem Vrolik (1801- 1863) verzamelde hij menselijke resten en zocht daarin naar vermeende rassenverschillen.

Het was in die tijd gebruikelijk om niet alle mensen als gelijken te zien. Uit het bekijken en groeperen van schedels en bekkenbotten verzonnen vader en zoon Vrolik een complete hiërarchie op basis van ras, waarin zij erop los fantaseerden over karaktertrekken, de mate van intelligentie, beschaving, ijver, charme, volgzzaamheid, wildheid en verfijning van de 'volkeren'.

Zo construeerden zij een raciale en racistische hiërarchie, telkens met de witte Europeaan bovenaan, en de zwarte Afrikaan onderaan.

Deze beeldvorming bleef ook in stand na het verbod op de slavenhandel en de slavernij. In Amsterdam is een straat vernoemd naar vader en zoon: de Vrolikstraat. De botten en preparaten die zij verzamelden, deels in de koloniën, zijn nog steeds te zien in het Museum Vrolik van het Amsterdam UMC.

Dit soort ideeën hebben een effect gehad op de vorming van racistische denkbeelden van nu.

Basis voor racisme

Dit soort ideeën hebben een effect gehad op de vorming van racistische denkbeelden van nu. De elite van toen legde de basis voor vormen van institutioneel racisme, die tot op de dag van vandaag zijn blijven bestaan. De term institutioneel racisme verwijst naar het systematisch uitsluiten, marginaliseren en discrimineren van bevolkingsgroepen op basis van hun ‘ras’ of etniciteit. Dit gebeurt met officiële regels, maar ook met ongeschreven of informele regels.

Je vindt dit ook nog terug in onze taal. Het woord ‘denigreren’ betekent minachten, kleineren of zwartmaken. Het komt van het Latijnse woord *denigrare*, dat een afleiding is van *niger*: donker, zwart of ‘neger’. ■

Meer lezen

Uit *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (2020, SPECTRUM):

- Pepijn Brandon, *Burgemeesters, belangen en staatsmacht*.
- Michel Doortmont, *Jacob de Petersen, slavenhandelaar op West-Afrika en Amsterdams bestuurder*.
- Wim Klooster, *Amsterdam, de WIC en het Groot Desseyn*.
- Tamira Combrink, *De Amsterdamse economie en slavernij*.
- Felicia Fricke, *Productie en handel van glazen kralen in Amsterdam*.
- Dienke Hondius, *Slavernij en patronen van antizwart racisme*.
- Erik Odegard, *‘Slaafhaalders’ op Oostenburg*.
- Elisabeth Heijmans, *Slavernij, recht en verschil in de ogen van Amsterdamse bestuurders*.

*Prent van het treurspel 'Monzongo, of de koninklijke slaaf',
over de slavenopstand in Berbice, 1774*

REINIER VINKELES | STADSARCHIEF AMSTERDAM

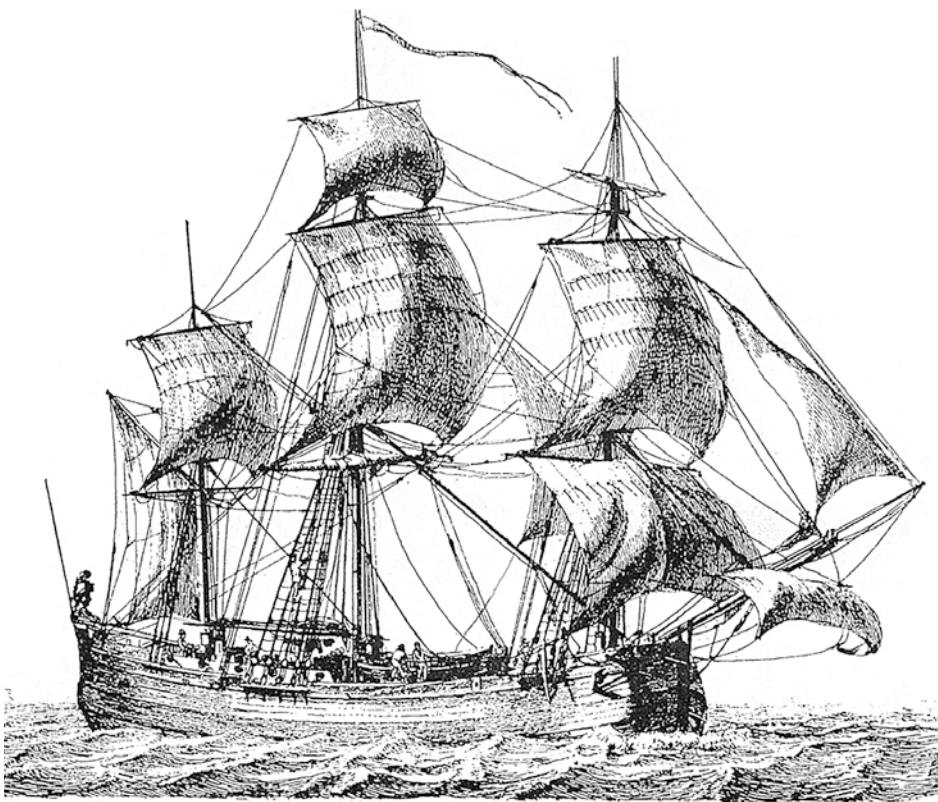
Opstand en verzet

Slaafgemaakten hebben zich altijd verzet tegen hun 'meesters'. Soms groeide dat verzet uit tot een echte opstand. Ook wisten gevangenen te ontsnappen. Geleidelijk groeide ook vanuit Amsterdamse burgers het protest. Alle weerstand samen leidde tot aanpassingen in het systeem van slavernij en, uiteindelijk, tot afschaffing.

Officieel hadden slaafgemaakte mensen wel enkele juridische mogelijkheden om wreedheid van hun 'eigenaar' aan te klagen. Maar de meeste slaafgemaakten wisten dit niet of hun 'eigenaar' stond hen niet toe om naar een rechtbank te reizen. En mocht de rechtbank de klacht onterecht noemen, dan kon de slaafgemaakte zelf straf krijgen. De wet zelf ontmoedigde mensen dus om voor zichzelf op te komen. Daarom kwamen slaafgemaakten op andere manieren in verzet. Vaak kleinschalig en achter gesloten deuren, soms in de vorm van een georganiseerde opstand.

Scheepsopstanden

Regelmatig kwamen gevangenen al in verzet op de schepen waarmee zij vervoerd werden. De 'revolte' in 1682 aan boord van VOC-schip De Eemland is hier een voorbeeld van. Het was een schip van 36 meter lang, met een bemanning van tussen de 80 en 140 man. Aan boord was een groep slaafgemaakte mensen uit Madagaskar: 86 mannen, 156 vrouwen en 29 kinderen. Maar het schip kwam met 51 mensen minder aan in Padang, op de westkust van Sumatra. Voor de kust van Madagaskar had een opstand plaats-

Dreemast Hoeker Zeylende voor de wind

Regelmatig kwamen gevangenen al in verzet op de schepen waarmee zij vervoerd werden.

gevonden. Verschillende slaafgemaakten hadden zich losgebroken uit hun kettingen. Een klein aantal probeerde te ontsnappen door overboord te springen, andere opstandige slaven werden door de bemanning doodgeslagen. In het verslag dat de kapitein schreef voor de VOC gaat het vooral over de kosten van de opstand, kennelijk de grootste zorg van de VOC-bestuurders. De gedode en vermiste slaafgemaakten hadden de VOC 8.395 gulden gekost.

VOC-schip De Meermin.

GERRIT GROENEWEGEN, 1789 |

WIKIMEDIA COMMONS

Opstand op de Meermin

Een ander voorbeeld van zo'n scheepsopstand was de revolte op VOC-schip Meermin in 1766. De slaafgemaakten waren aangekocht in Madagaskar en vervoerd naar Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika. Toen een groep slaafgemaakten op het dek de speren van de kapitein moest schoonmaken, zagen zij hun kans. Met de speren vielen ze de bemanning aan en namen het schip over. Na een dagenlange impasse kwamen ze overeen dat de slaafgemaakten de controle over het schip zouden houden en dat de bemanning het schip naar land zou varen. Het schip kwam zo aan op de kust van Zuid-Afrika. Aan land brak een veldslag uit waarbij de meeste slaafgemaakten gevangen werden genomen of gedood.

Scheepsopstanden kwamen vaker voor: naast de Eemland en de Meermin kwamen slaafgemaakten in 1684 in opstand op de Hogergeest, in 1686 op de Steenbock, in 1742 op de Brak, in 1743 op de Delfland, in 1753 op de Drie Heuvelen, in 1783 op Slot ter Hoge en in 1790 op het Haasje. De opstanden waren soms succesvol: de opstandelingen op de Delfland wisten inderdaad zichzelf in veiligheid te brengen.

Soms viel een wanhopige slaafgemaakte in zijn eentje zijn onderdrukkers aan. Een voorbeeld hiervan is de 23-jarige Lakaj in Cochin (India). Zijn 'eigenaar' was Lambertus Toussain, commandant op een schip uit Amsterdam. Lakaj werd op het schip zodanig mishandeld dat hij uit wanhoop zijn 'meester' met een knipmes aanviel en vervolgens zichzelf in de buik stak. De Raad van Justitie in Cochin veroordeelde hem tot een jaar cel, dwangarbeid en slaag met een touw.

Slavenopstanden na aankomst

Zowel in Azië als in het Atlantisch gebied probeerden slaafgemaakten ruimte te vinden om zoveel mogelijk hun eigen leven te leiden, zelfs onder de continue dreiging van geweld van hun 'meesters'. Ze streden voor behoud van de eigen gebruiken en eetgewoonten, religie, muziek en verhalen die ze meenamen vanuit Afrika naar de Amerika's of op hun gedwongen transport over de Indische Oceaan. De Nederlandse slaveneigenaren waren doodsbang voor dit soort uitingen

De plantage Palmeneribo in Suriname. De Amsterdamse bestuurder Jonas Witsen was net de nieuwe eigenaar geworden en liet zijn 'bezit' schilderen. Het werd een geromantiseerde voorstelling vanuit een koloniale blik.

DIRK VALKENBURG, CA. 1707 |
RIJKSMUSEUM

van onafhankelijkheid en vaardigden strenge regels uit om de bewegingsvrijheid en zelfstandige ontwikkeling van slaafgemaakten in te perken.

*Monument voor Cuffy in
Georgetown, Guyana.
Ontworpen door Philip Moore.*

DAVID STANLEY, 2014 | FLICKR

De opstand op plantage Palmeneribo

De broers Mingo, Wally en Bartham waren de leiders van de slavenopstand die in 1707 op de plantage Palmeneribo van Jonas Witsen uitbrak. Deze telg uit de invloedrijke Amsterdamse familie Witsen was in dat jaar eigenaar geworden van de plantage. Hij legde vanuit Amsterdam meteen strengere regels op, met als doel om de productie (en dus zijn winst) te verhogen. Zo moesten de slaafgemaakten voortaan op zaterdag doorwerken en mochten niet meer in hun bootjes op de Surinamerivier varen om andere plantages te bezoeken. Dit leidde tot veel protest.

De 3 broers vluchtten met 19 andere mannen de jungle in. Toen het onmogelijk bleek om daar te overleven, keerden ze terug. Ze werden hard gestraft. De broers werden ter dood veroordeeld. Langzaam moesten ze worden verbrand en met gloeiende nijptangen worden geknepen tot de dood erop volgde. Daarna moesten hun hoofden duidelijk zichtbaar op stokken worden gespietst. Bartham kreeg na een bekentenis gratie. Zijn broers ondergingen hun gruwelijke doodstraf.

De slavenopstand van Berbice

In 1763 vond een grote opstand plaats in de kolonie Berbice, onder leiding van de slaafgemaakte Cuffy. De kolonie werd op dat moment bestuurd door de Sociëteit van Berbice, opgericht door Amsterdamse ondernemers. Het was de eerste georganiseerde opstand van slaafgemaakten tegen hun overheersers in Zuid-Amerika. Op dat moment woonden er veel meer gevangengenomen Afrikanen in Berbice dan Europeanen: bijna 4000 tegenover een kleine 350. Omdat ze bang waren voor die overmacht, probeerden de Nederlanders de slaafgemaakten met strenge maatregelen onder de duim te houden. De straffen waren hard, als afschrikwekkend voorbeeld voor anderen.

Op een dag overmeesterden slaafgemaakten een witte opzichter en vermoordden hem. Uit het huis van de plantagehouder verzamelden ze alle wapens die ze konden vinden. Daarmee vluchtten ze de oerwouden in. Dit was voor Cuffy het laatste zetje dat hij nodig had. Hij trok met een groep van plantage naar plantage. Overal veroverden ze meer wapens en sloten meer slaafgemaakten zich bij hen aan. Europeanen die zich verzetten, werden vermoord. De Nederlandse kolonisten stonden met

30 soldaten machteloos tegenover de inmiddels 3000 opstandige Afrikanen.

Cuffy veroverde heel Berbice en riep zichzelf uit tot nieuwe gouverneur. Hij deed de Nederlanders een voorstel: afschaffing van de slavernij op Berbice en een eerlijke verdeling van het land: de helft voor de Nederlanders, de helft voor de Afrikanen. Andere opstandelingen vonden dat Cuffy daarmee te verzoenend was en er ontstond intern verzet. De Nederlanders vonden het voorstel van Cuffy absurd, maar toen ze hoorden van de onenigheid, wachtten ze expres met een reactie. Zo hadden ze tijd om versterking te organiseren. Het interne verzet tegen Cuffy werd steeds sterker en resulteerde in een onderlinge strijd. Cuffy verloor en pleegde daarop zelfmoord. Tien maanden na het begin van de opstand heroverden de Nederlanders de kolonie. Er kwamen 1800 Afrikanen om. In de loop van vier executiedagen vermoordden de kolonisten 120 mannen en 4 vrouwen op gruwelijke wijze.

Tegenreacties op geslaagde opstand

Soms slaagde een opstand, zoals de Haïtiaanse Revolutie (1791-1804) in de Franse kolonie Saint-Domingue, die leidde tot de vrije, zwarte republiek Haïti. Dit soort gebeurtenissen zetten het systeem van slavernij onder grote druk. Het leidde ook tot tegenreacties. In 1797, kort na de Bataafse Revolutie, toen Nederland een nieuwe grondwet kreeg, bespraken leden van de Nationale Vergadering of de afschaffing van de slavernij daarin een plek zou moeten krijgen. Een minderheid vond dat slavernij zo snel mogelijk moest verdwijnen. Maar de meerderheid wees angstvallig op het voorbeeld van Saint Domingue: elke suggestie van emancipatie zou leiden tot opstand in de koloniën. De slavernij bleef gehandhaafd.

Amok

Een opvallende manier van verzet was het maken van 'amok'. Het woord stamt waarschijnlijk af van het Javaanse 'amuk'. Vrij vertaald betekent het: iets slecht doen. Amok leek een spontane uitbarsting, waarbij een slaafgemaakte gewelddadig om zich heen begon te slaan terwijl hij 'amok' riep. Maar het was ook een vorm van

collectief verzet, waarbij een groep van slaafgemaakten gezamenlijk amok riep en in opstand kwam. Een voorbeeld hiervan was de muiterij op het schip *Mercuur*, waar in 1783 onder het roepen van amok Aziatische gevangenen en scheepslieden gezamenlijk het schip overnamen.

Ontsnappingsen: de marrons

Een andere manier van verzet was proberen te ontsnappen aan de slavernij. De vluchtpogingen van de slaafgemaakten op plantage Palmeneribo in Suriname mislukten in de begintijd, omdat het bijna onmogelijk was om alleen of met een klein groepje te overleven. Degenen die wel succesvol waren, stichtten in de oerwouden in het binnenland hun eigen dorpen. Zij werden marrons genoemd, een woord afgeleid van het Spaanse woord cimarron, dat oorspronkelijk ‘loslopend of weggelopen vee’ betekende. Later werd het een geuzennaam.

Marronage in VOC-gebieden

Marronage kennen we vooral uit Suriname. Maar ook in VOC-gebieden kwamen marrongemeenschappen voor: in Ambon, Banda Neira, Ceylon (Sri Lanka), Zuid-Afrika, Java en Mauritius. Een van de vele manieren waarop de VOC probeerde te voorkomen dat slaafgemaakten vluchtten, was door mensen uit verschillende gebieden en bevolkingsgroepen te halen, zodat er minder samenhang en vertrouwen was tussen de slaafgemaakten. Toch waren slaafgemaakten in staat om nieuwe sociale netwerken op te bouwen en elkaar te helpen bij het verzet en de vluchtpogingen.

De marrongemeenschappen in Suriname groeiden gestaag en ze slaagden er steeds vaker in om anderen te helpen om te ontsnappen of om plantages te plunderen. De Nederlandse verdediging hiertegen bleef zwak, omdat de plantage-eigenaren en de Sociëteit van Suriname met elkaar ruzieden wie er voor de kosten van de verdediging van de plantages moest opdraaien.

Een gewapende marron op wacht.

J.G. STEDMAN, 1798 | TROPENMUSEUM

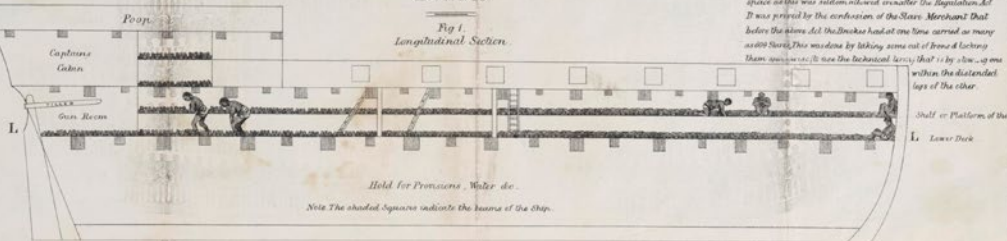
Vlucht vanaf plantage Palmeneribo

Zo'n 50 jaar na de opstand op de plantage van Witsen was de situatie met de marrons sterk veranderd. In 1758 vielen marrons de plantage Palmeneribo aan. De directeur was afwezig, maar de smid en twee slaafgemaakten – die trouw waren aan de baas of misschien weerstand boden – werden gedood. De marrons plunderden en vernielden de plantage en bijna alle slaafgemaakten gingen met de marrons mee het bos in. Inmiddels hadden ze daar minstens 12 dorpen gebouwd met waarschijnlijk meer dan 4000 inwoners. De situatie werd zo onhoudbaar voor de kolonisten dat ze in 1760 een vredesverdrag sloten met Adyáko Benti Basiton, de leider van een deel van de marrons. Zij kregen vrijheid en zelfbestuur, in aangewezen gebieden ver van de plantages.

REGULATED SLAVE TRADE

Act of 1788.

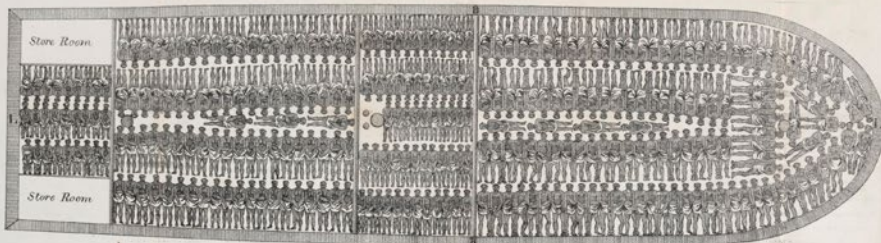
Fig 1.
Longitudinal Section.

PLAN OF LOWER DECK WITH THE STOWAGE OF 292 SLAVES

130 OF THESE BEING STOWED UNDER THE SHELVES AS SHOWN IN FIGURE 2 & FIGURE 3.

Fig 2.

PLAN SHewing THE STOWAGE OF 130 ADDITIONAL SLAVES ROUND THE WINGS OR SIDES OF THE LOWER DECK BY MEANS OF PLATFORMS OR SHELVES (IN THE MANNER OF GALLERIES IN A CHURCH) THE SLAVES STOWED ON THE SHELVES AND BELOW THEM HAVE ONLY A HEIGHT OF 2 FEET 7 INCHES BETWEEN THE BEAMS AND FAR LESS UNDER THE BEAMS. See Fig 1.

Fig 3.

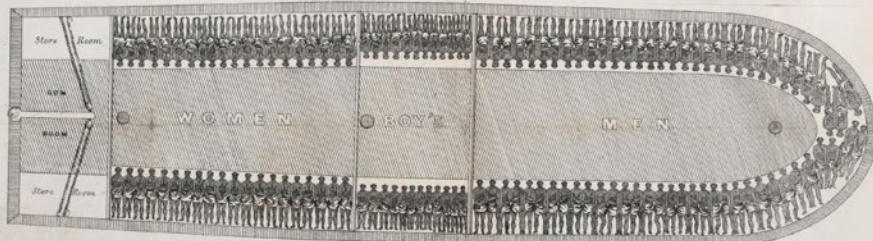

Fig 4.
Cross Section
at the Poop.

Fig 5.
Cross Section
amidships.

Fig 6.
Lower tier of Slaves under the Poop.

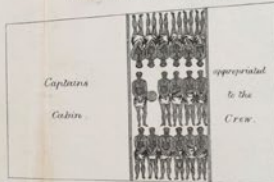
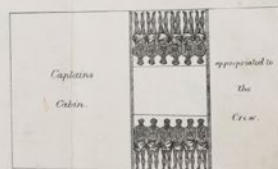

Fig 7.
Shell tier of Slaves under the Poop.

Scale of Feet.

Deze plattegrond van het slavenschip Brookes is dankzij de Engelse abolitionisten (afschaffers) heel bekend geworden. Zij verspreidden er eind 18^e eeuw meer dan 10.000 exemplaren van. Het is niet duidelijk of slaafgemaakten werkelijk op deze manier op dit schip vervoerd werden, maar het werd een sterk symbool van de onmenselijkheid van de slavenhandel.

LIBRARY OF CONGRESS | 1788

Kritiek en debat in Nederland

In de eeuwen voor de daadwerkelijke afschaffing werd in Nederland en Amsterdam regelmatig over de slavernij gediscussieerd. Diverse predikanten spraken zich uit over de gelijkheid van mensen, met vroege voorbeelden zoals de Leidse dominee Festus Hommius in 1617 en dominee Udemans uit Bergen op Zoom in 1635. Vele kritische teksten over slavernij circuleerden onder de Amsterdamse en Nederlandse intellectuele elite. (Voormalig) slaafgemaakten in Amsterdam werden overigens niet bij de discussie betrokken.

Brieven uit de koloniën

Er is een bijzondere collectie brieven uit de 17^e eeuw die een beeld geeft van wat gewone Amsterdammers wisten over slavernij, al was die informatie selectief. De brieven lagen in schepen die door Engelse kapers werden ingenomen. Zo schreef Samuel Thierrij aan zijn ouders in Amsterdam hoe goed het ging op de Surinaamse plantage waar hij werkte. De suikerproductie verliep naar wens, er werd zoveel verbouwd als mogelijk was met 'omtrent 60 slaven soo klijn als groot ende 16 a 18 koe beesten'.

Eén schrijver, die net in de kolonie was gearriveerd, was zelfs zeer expliciet. Hij vertelde dat de dag ervoor twee slaven waren geselsd met zwepen, dat ze werden gebrandmerkt en hen de oren werden afgesneden. Dit gebeurde omdat een van hen zijn 'meester' 'qualijck toe gesproken hadde'. Van zulke expliciete beschrijvingen zijn er niet veel.

Invloed van de Verlichting

Vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw speelde de Verlichting ook een rol. De Verlichting was een stroming die vond dat de wetenschap en logisch nadenken centraal zouden moeten staan, in plaats van het geloof en de traditionele gezagsverhoudingen. Uit de Verlichting kwamen modernere ideeën voort over gelijkheid en mensenrechten. Denkers als Raynal, Voltaire en Diderot vonden de Nederlanders in hun koloniën maar achterlijke slavendrijvers en wrede monsters, die hun handelswijze met vrome praatjes rechtvaardigden.

Dat dit Verlichtingsdebat in die tijd ook in Nederland werd gevoerd, blijkt uit de woorden van de oorspronkelijk Hongaarse plantage-eigenaar Salontha de Salonthay die jaren in Suriname woonde. Rond 1765 verhuisde hij naar Nijmegen. De Salonthay stelde zich via een krant de vraag: 'Kunnen de blanken in Suriname sonder slaaven werken?' Hij vond zelf van wel. Naar eigen zeggen werkte hij regelmatig met zijn slaafgemaakten mee. Het probleem was volgens hem dat de meeste kolonisten in Suriname zich wentelden in een 'modderpoel van luijheid, weelde, hoogmoed, verkwisting en bedrieglijke schulden maaken' en daarom nooit zonder slaafgemaakten zouden kunnen.

Predikant en activist

Wolter Robert van Hoëvell werd in 1837 op 24-jarige leeftijd als predikant uitgezonden naar Nederlands-Indië. Over de slavernij die hij daar aantrof schreef hij: 'In Neêrlands-Indië bestaat nog altoos eene klasse der maatschappij, die in een christenstaat en onder een menschlievend bestuur een gruwel is.' Hij ontwikkelde zich tot activist, en ruim tien jaar nadat hij in de kolonie was aangekomen, schreef Van Hoëvell aan de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië Jan Jacob Rochussen het dringende verzoek tot algehele afschaffing van de slavernij in Indië.

Toen er een jaar later nog geen actie was ondernomen, schreef Hoëvell er een boek over. Hij werd nog datzelfde jaar met een gouvernementele berisping uit de kolonie verwijderd. Later kwam hij voor de liberalen in het Nederlands parlement en probeerde via die weg de slavernij in 'de Oost' af te schaffen. Hij werd daarin tegen-gewerkt door de conservatieven en door een lobby vanuit Amsterdamse handelshuizen. Een van de redenen was de angst dat als de slavernij in het oosten afgeschaft werd, de roep voor afschaffing in de westelijke koloniën ook sterker zou worden, terwijl er nog altijd veel verdiend werd aan de plantages in Suriname.

Wel vond De Salonthay dat de vormen van slavernij die hij had gezien in Midden- en Oost-Europa en Afrika, veel erger waren dan de slavernij in Suriname. Een veelgehoord argument, soms zelfs nu nog. Verder stelde hij dat de bijbel slavernij niet afkeurt, zolang de 'meester' goed is voor zijn slaven. Maar het was te merken dat De Salontay ook werd beïnvloed door de Verlichting. In hetzelfde epistel spreekt hij van 'de natuurlyke Zugt tot vryheid, die in alle redelyke Schepselen, gevolgelyk ook in de Slaaven is'.

Toneelstukken

Amsterdamse theatergezelschappen voerden vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw regelmatig stukken op waarin kritiek op de slavernij naar voren kwam. Ze waren daarin niet vrij van stereotypen en misinformatie. Het idee dat slavernij in Azië vooral 'huishoudelijk' van aard was, waarbij slaafgemaakten als bedienden in rijke gezinnen werkten, is al in 1801 terug te vinden in het toneelstuk Kraspoekol van Dirk van Hogendorp. Toneelstukken over de slavernij in Noord- en Zuid-Amerika boden het publiek naast kritiek op slavernij ook denigrerende en racistische weergaven van de slaafgemaakte Afrikanen, gespeeld door witte acteurs in blackface, die bijvoorbeeld de lachers op hun hand moesten krijgen.

Afschaffing

De geschiedenis van de groeiende kritiek op de slavernij en de uiteindelijke afschaffing in de tweede helft van de 19^e eeuw is geen eenvoudig verhaal van voortschrijdend inzicht of de triomf van moraal over winstbejag. Leden van de Amsterdamse politieke en economische elite bleven zich in de 19^e eeuw verzetten tegen het vrijmaken van slaafgemaakten. De elite spande zich bovendien in om de voormalige slaafgemaakten in de koloniën ook na de afschaffing van de slavernij in een ondergeschikte positie te houden.

De bewerking van muskaatnoten door gedwongen arbeiders op een perk kort na de afschaffing van de slavernij.

C. DIETRICH, CA. 1875-1880 |
RIJKSMUSEUM

Compromis in Azië

De start van de afschaffing van de Nederlandse slavernij bestond uit een compromis: vanaf 1 januari 1860 werd de slavernij afgeschaft in de oostelijke koloniën, maar alléén als ze onder direct Nederlands bestuur stonden. Daardoor gold de afschaffing niet direct voor grote eilanden zoals Sumatra en Borneo, die bestuurd werden door lokale vorsten en regenten. Ook werd het maar op kleine schaal en alleen in het Nederlands bekend gemaakt, waardoor uiteindelijk slechts 4.739 van de tienduizenden slaafgemaakten werden 'onteigend'. Daarbij ontving de 'eigenaar' gemiddeld 166 gulden per slaaf als compensatie (huidgilde waarde: 1.753 euro). De voormalig slaafgemaakten kregen niets.

Nieuwe vormen van dwangarbeid

De stilte rond de afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië komt mede doordat andere vormen van gedwongen arbeid de plaats van slavernij grotendeels overnamen, zoals corvee en herendiensten (bedekte termen voor dwangarbeid, zoals houtkappen en grachten dempen). Vervolgens bestond er van 30 jaar vóór tot 30 jaar na de officiële afschaffing van de slavernij een andere vorm van dwang in Nederlands-Indië: het Cultuurstelsel.

Op sommige plaatsen zorgde de afschaffing van de slavernij zelfs voor hogere winsten voor de Europese kolonisten, bijvoorbeeld op de Banda-eilanden. Met de compensatiegelden voor de onteigening van slaven konden zij schulden aflossen. Ook werd het monopolie dat de VOC had op nootmuskaat en foelie opgeheven, waardoor de kolonisten daar zelf in konden gaan handelen. Over voldoende arbeidskrachten hoefden ze door nieuwe vormen van dwangarbeid en uitbuiting door contract- en gevangenenarbeid ook niet in te zitten.

Nederlandsche Handel-Maatschappij

De verscheping en veilingen van de handelswaar die onder het Cultuurstelsel werd geproduceerd kwamen in handen van de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM). Bij de oprichting van de NHM in 1824 kochten 706 Amsterdammers samen 37% van de aandelen. De inkomsten van de kolonisten explodeerden; in 1871 bereikte de totale opbrengst van hun plantages 1,6 miljoen gulden (huidige waarde: 17 miljoen euro). Het gebouw De Bazel (1926) van de NHM staat nog steeds aan de Vijzelstraat. Nu is het Stadsarchief er gevestigd.

Cultuurstelsel

In 1830 voerde het hoofd van het bestuur in Nederlands-Indië, Johannes van den Bosch, het Cultuurstelsel in. Dit hield in dat de inheemse bevolking 20% van de oogst moest afstaan aan de Nederlandse kolonisator. Dit systeem kwam vooral op Java voor. De Nederlanders bepaalden wat de bevolking moest verbouwen: koffie, thee, indigo (een kleurstof) en suiker.

Ze kregen voor deze oogst wel een vergoeding, maar de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM) verkocht de producten vervolgens voor een veel hogere prijs door. De winst kwam terecht in de Nederlandse schatkist. Het cultuurstelsel hield pas in 1891 (ruim na de geleidelijke afschaffing van de slavernij) op te bestaan.

Acties in Nederland

Tegen de slavernij in Zuid-Amerika en de Caraïbische eilanden kwamen halverwege de 19^e eeuw publiekscampagnes in Nederland op gang, zoals petities, lezingen en oproepen om slaafvrije suiker te kopen. Dit was veel later dan in andere Europese landen. Engeland en Frankrijk hadden de slavernij toen al afgeschaft. Nadat in 1853 de Nederlandse vertaling van Uncle Tom's Cabin een bestseller werd en ook op toneel werd uitgevoerd voor tienduizenden Amsterdammers, richtten Amsterdamse jongeren het Jongelings-Genootschap ter Afschaffing der Slavernij op. Voorvechters voor afschaffing werden abolitionisten genoemd.

*Gebouw 'De Bazel', voorheen
het kantoor van de Nederlandsche
Handel-Maatschappij. Nu is
het Stadsarchief er gevestigd.*

DORIANN KRANSBERG, 2004 |
STADSARCHIEF AMSTERDAM

**Voorvechters
voor
afschaffing
werden
abolitionisten
genoemd.**

De (neger)hut van oom Tom

Dit boek uit 1852 van de Amerikaanse schrijfster Harriet Beecher Stowe was een aanklacht tegen de slavernij. Het boek werd veel gelezen en verkocht en speelde een belangrijke rol bij de afschaffing van de slavernij in de Verenigde Staten. In het boek klinkt duidelijk de moraal van die tijd door. Zo was oom Tom een hardwerkende, gehoorzame en christelijke slaaf, en bestonden er in de ogen van de schrijfster ook 'eigenaren' die

goed voor hun mensen waren. Het is onduidelijk waarom 'Uncle Tom's Cabin' in het Nederlands werd vertaald met 'De negerhut' en later 'De negerhut van oom Tom'. De laatste druk met die titel verscheen in 1982. Het boek heet tegenwoordig 'De hut van oom Tom', omdat het woord 'neger' discriminerend en racistisch is. Het werd gebruikt door Europese kolonisten om zwarte Afrikanen mee aan te duiden.

Een fictief portret van Jacoba Paulina Huizum. Ze werd op 26 augustus 1861 vrijgekocht door Jan Houthakker, zelf ook een ex-slaafgemaakte. Hij kocht meer dan 100 mensen vrij.

KEN DOORSON, 2016 |
AMSTERDAM MUSEUM

Anna Bergendahl

De Amsterdamse abolitionist Anna Bergendahl zette zich met hart en ziel in voor de emancipatie van slaafgemaakten. In 1855 richtte ze samen met haar zus Charlotte het Dames-Comité te Amsterdam ter bevordering van de Afschaffing der Slavernij in Suriname op. In het eerste jaar wierf het comité zo'n 100 leden die contributie betaalden, waaronder de burgemeester van Amsterdam, Cornelis Boot.

Maar ook Anna Bergendahl was niet vrij van een paternalistische houding. Als 'welddoener' bevrijdde zij mensen uit de slavernij, maar het bedrag waarmee zij mensen vrijkocht was geen gift maar een lening met 4% rente. De abolitionisten en zendelingen zeiden dat ze zo meer mensen vrij konden kopen. Maar het zegt iets over hun visie op slavernij: voor de vrijheid moest betaald worden door de slachtoffers van het systeem. Bij degenen die vóór 1863 uit de slavernij 'gered' waren, hing de lening nog jaren na de volledige afschaffing als een molensteen om hun nek.

Verzet tegen afschaffing

Bij de afschaffing van de slavernij in Suriname en op de Antillen stond voor de Nederlandse staat voorop dat de plantages winst bleven maken. Amsterdamse belanghebbenden hielden een succesvolle lobby voor 'herstelbetalingen': hoge vergoedingen per vrijgemaakte persoon voor de 'eigenaren' en dus niet voor de voormalige slaafgemaakten zelf. Hierdoor vertraagden ze de afschaffing van de slavernij.

In 1862 stuurden de Amsterdamse plantage-eigenaar G.S. Bosch Reitz en tientallen andere Amsterdamse belanghebbenden een petitie aan leden van de Tweede Kamer. Deze stond op het punt het historische besluit te nemen om de slavernij in de Nederlandse koloniën in Suriname en het Caraïbisch gebied af te schaffen. Maar de Amsterdamse aandeelhouders in Surinaamse en Caraïbische plantages zagen dit als een 'onrechtvaardige' schending van hun eigendomsrecht en eisten een vergoeding. Zij redeneerden dat het bezit van slaven door de eeuwen heen altijd door de maatschappij, de staat en de kerk erkend was en dat het onrechtvaardig was om het 'nu plotseling als zedeloos en inhumain te betitelen'.

Afschaffing in het Caraïbisch gebied

Het uiteindelijke voorstel tot afschaffing werd aangenomen op 10 juli 1862. Het regelde niet alleen de formele vrijheid voor de slaafgemaakten, maar ook de financiële compensatie voor hun voormalige 'eigenaren', immigratie van nieuwe arbeiders en het 'Staatstoezigt', met ingang van 1 juli 1863. In Suriname kregen de 'eigenaren' 300 gulden per slaafgemaakte (huidige waarde ongeveer 3.280 euro), op Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Eustatius en Saba 200 gulden en op Sint Maarten 150 gulden.

Staatstoezicht in Suriname

De Nederlanders hadden het racistische idee over slaafgemaakten dat ze eerst opgevoed moesten worden, voordat ze als vrije mensen konden leven. Liberaal parlamentslid Duymaer van Twist zei dat de vrijgemaakte slaven ‘van nature’ niet zouden willen werken: “Zoolang zoodanige prikkel in hem ontbreekt, moet die van buiten af worden aangebragt, moet hij des noods gedwongen worden te arbeiden en niet in de wildernis te vlugten. [...] Die niet op een standpunt van beschaving en ontwikkeling staat dat hij een vrij en zelfstandig mensch kan zijn, zal van de vrijheid misbruik maken.”

De regering nam deze manier van redeneren over. Zo ontstond het ‘staatstoezicht’: na de afschaffing moesten voormalig slaafgemaakten nog 10 jaar op de plantages blijven werken. Ze tekenden hiervoor een verplicht contract en kregen een fooi als loon. Van dit beetje loon werden ook nog eens allerlei bedragen ingehouden. Zo moesten ze hun werkkleding en eten zelf betalen. Veel van de voormalige slaafgemaakten weigerden zich aan deze opgelegde regeling te houden en verlieten veel eerder dan pas na tien jaar de plantage van hun voormalige ‘eigenaar’.

Amsterdamse lobby

De eerder genoemde familie Bosch Reitz bezat toen 5 plantages met honderden slaafgemaakten en ontving rond de 160.500 gulden (huidige waarde ongeveer 1,75 miljoen euro). De lobby van Amsterdamse belanghebbenden had gewerkt. De stem van de slaafgemaakten zelf werd nooit gehoord. De Amsterdamse en Haagse elite had ingestemd met compensatie aan plantage-eigenaren terwijl de ‘vrijgemaakten’ met lege handen werden gedwongen om 10 jaar langer op de plantages te werken. Overigens werden die compensatiegelden bewust verzwegen voor de slaafgemaakten.

Gevoel van vrijheid

Ondanks dat de voormalige slaafgemaakten er zo beroerd vanaf kwamen, vierden ze in de eerste dagen van juli 1863 hun vrijheid.

Overal op de Surinaamse rivieren voeren bootjes met mensen die vertrokken naar andere plantages. Soms alleen maar omdat verhuizen een gevoel van vrijheid gaf. Om dezelfde reden kochten veel mensen in die dagen hun eerste paar schoenen. Tijdens de slavernij was het hun verboden om schoenen te dragen.

Contractarbeid

Na de afschaffing was gedwongen arbeid nog niet voorbij. Zo werden tot aan 1939 zeventigduizend mensen – vooral uit toenmalig China, Brits-Indië en Nederlands-Indië (Java) – als contractarbeider naar Suriname gebracht om te werken op de plantages en in fabrieken. Sommigen kwamen vrijwillig naar Suriname, maar anderen werden misleid met valse beloften. Zij kregen een laag loon en werden slecht behandeld. ■

Cheque ('wisselbrief') van 3200 gulden als compensatie voor een plantagehouder op Sint Eustatius.

RIJKSMUSEUM

Meer lezen

Uit De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek (2020, SPECTRUM):

- Alexander Geelen, Verzet tegen slavernij onder de VOC.
- Frank Dragtenstein, Een opstand op de plantage van stadssecretaris Witsen.
- Marjoleine Kars, Opstand in Berbice.
- Ulbe Bosma, Amsterdam, slavernij en gedwongen arbeid in Nederlands-Indië.
- Reggie Baay, De stille afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië.
- Suze Zijlstra, Ook gewone Amsterdammers lazen over slavernij.
- Alex van Stipriaan, Het Nederlandse slavernijdebat in de zeventiende en achttiende eeuw.
- Maartje Janse, Anna Bergendahl, een Amsterdamse abolitionist.
- Sarah J. Adams, Slavernij op het Amsterdamse toneel rond 1800.
- Mitchell Esajas, Een Amsterdamse lobby voor 'herstelbetalingen' voor plantagehouders.

Deelnemers aan de Black Lives Matter demonstratie op 1 juni 2020 op de Dam, naar aanleiding van de dood van George Floyd in de VS.
GUUS DUBBELMAN, 2020 | DE BEELDUNIE

Slavernij en de relatie met het Amsterdam van nu

Na de afschaffing van de slavernij was niet plotseling iedereen gelijk. Tot op de dag van vandaag werken eeuwenlange achterstelling en racistische denkbeelden door in de samenleving. Nadat groepen nazaten van slaafgemaakten zich in Nederland vestigden, ontstond een maatschappelijke discussie.

Het is nu anderhalve eeuw geleden dat het staatstoezicht in Suriname ophield te bestaan en daarmee een definitief einde kwam aan de Amsterdamse rol in slavernij wereldwijd. Maar culturele en economische verhoudingen veranderden niet zomaar mee. Indonesië bleef nog tot 1949 een Nederlandse kolonie, Suriname werd pas in 1975 onafhankelijk. De hele Surinaamse economie bleef in de eeuw na de afschaffing van de slavernij ingericht op de belangen van de plantagehouders. In de sociale hiërarchie stonden witte Nederlanders bovenaan en racistische denkbelden bleven voortbestaan. Nog heel lang gold bijvoorbeeld dat, hoe lichter iemands kleur was, hoe beter zijn of haar kansen waren in de koloniale maatschappij.

Nazaten in Amsterdam

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen geleidelijk meer Surinamers naar Nederland, om te studeren of te werken. Onder hen waren ook veel Creolen, nazaten van slaafgemaakte mensen. Bij de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 kregen Surinamers de keuze: de Nederlandse nationaliteit houden en emigreren, of de Surinaamse nationaliteit krijgen en blijven. Velen kozen voor Nederland en een grote groep vestigde zich in Amsterdam, met name in de toen gloednieuwe Bijlmermeer.

Ook uit Nederlands-Indië kwamen na de Tweede Wereldoorlog en rondom de onafhankelijkheid grote groepen mensen naar Nederland. De grootste groep vestigde zich in Den Haag, maar ook in Amsterdam ontstond een Indische gemeenschap. De eerste grote groep bestond uit Indo's (mensen met een Europese vader en een Indonesische moeder) en Totoks (mensen van

Nederlandse afkomst, die één of meer generaties in Nederlands-Indië hadden gewoond). De groepen die daarna kwamen waren diverser en werden niet automatisch tot de Indische gemeenschap gerekend.

Verzwegen verleden

De komst van mensen uit de voormalige koloniën naar Nederland, bracht niet meteen een maatschappelijk debat op gang over de misdaden uit het verleden. Lange tijd werd het koloniale en slavernij-verleden van Nederland weggemoffeld. In de geschiedenisboeken leerden kinderen over de 'Gouden Eeuw' en de bijbehorende zeehelden, maar niet dat die zeehelden ook handelden in mensen. Als er al aandacht voor was, dan werd slavernij meestal beschreven als een betreurenswaardig, maar vrij onbelangrijk aspect van een ver verleden: een tragische vergissing.

Lange tijd werd het koloniale en slavernij- verleden van Nederland weggemoffeld.

*Herdenking van Keti Koti met twee
Surinaamse matrozen, op 1 juli 1948
op het Frederiksplein.*

KERKHOFF EN SCHERER, 1948 |
RIJKSMUSEUM

In Amsterdam was dat niet anders. De slavernijgeschiedenis werd jarenlang gezien als iets wat zich ver weg overzee afspeelde. Iets wat los stond van het grote verhaal van de geschiedenis van de stad. Er werd niet verteld dat de Amsterdamse elite langdurig en grootschalig profiteerde van wereldwijde slavenhandel en slavernij. Dat is bijvoorbeeld te zien in de indrukwekkende boekenreeks, de Geschiedenis van Amsterdam. Daarin wordt slavernij zelfs in de meest recente uitgave van 2005 slechts op een aantal pagina's kort besproken.

'Tolerant land'

Mensen koesterden – en sommigen doen dat nog steeds – bovendien graag het beeld van Nederland als tolerant land, waar discriminatie op basis van ras niet bestaat. Daarbij past een benadering van de geschiedenis waarin slavernij hooguit een betekenis in de marge heeft. Slavernij werd lange tijd vooral gezien als een thema van de Afro-Caraïbische Nederlanders en iets wat hoorde bij het verleden van Suriname en de Antillen, niet als een belangrijk onderdeel van de geschiedenis van alle Nederlanders. Jarenlang vond het pleidooi voor de publieke erkenning van slavernij geen gehoor.

Anton de Kom

Anton de Kom (1898-1945) was zoon van een slaafgemaakte vader en een bekende Surinaamse auteur, spreker, activist en verzetsstrijder. In zijn beroemde boek 'Wij slaven van Suriname' uit 1934 sprak hij zich duidelijk uit over de betekenis van het slavernijverleden voor het racisme in zijn eigen tijd:

"Wij, die de namen van de opstandelingen Bonni, Baron en Joli Coeur [slaafgemaakten die in opstand kwamen, red.] tevergeefs in onze geschiedenisboekjes zochten, beijerden ons om vlug en nauwgezet voor het examen de namen en jaartallen op te dreunen der Nederlandsche gouverneurs, onder wier bewind men onze vaders als slaven ingevoerd heeft. En het systeem werkte. Geen beter middel om het minderwaardigheidsgevoel bij een ras aan te kweeken, dan dit

Auteur, spreker, activist en verzetsstrijder Anton de Kom.

PIET ZWART, 1933 |

NEDERLANDS FOTOMUSEUM

geschiedenisonderwijs waarbij uitsluitend de zonen van een ander volk worden genoemd en geprezen. Het heeft lang geduurd voor ik mijzelf geheel van de obsessie bevrijd had, dat een neger altijd en onvoorwaardelijk de mindere zijn moest van iederen blanke."

De Kom verdiepte zich in de geschiedenis en schreef de verhalen op die hij als kind over de slavernij hoorde. Ook zette hij zich in voor de rechten van arbeiders in Nederland en in Suriname, toen nog een kolonie. Toen de Surinaamse koloniale autoriteiten hem in 1933 arresteerden en met zijn gezin op de boot naar Nederland zetten, werd hij in de haven in Amsterdam-Oost door duizenden mensen als held ontvangen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog sloot hij zich aan bij het communistisch verzet. In 1944 werd hij gearresteerd. Hij stierf op 47-jarige leeftijd in nazi-Duitsland in een concentratiekamp. Anton de Kom kreeg in 2020 een plek in de nieuwe Canon van Nederland, die de basis vormt van het moderne geschiedenisonderwijs.

Aandacht voor het slavernijverleden

De laatste decennia echter zijn slavernij en racisme nadrukkelijk onderwerp van debat geworden in de samenleving. Nazaten van slaafgemaakte mensen wijzen op de gevolgen die zij nog altijd onder vinden. Slavernij was immers niet alleen een economische activiteit, maar maakte eeuwenlang een fundamenteel onderscheid tussen mensen, met grote gevolgen voor de Amsterdamse en Nederlandse samenleving – toen en nu.

Voorals dankzij de voortdurende roep om aandacht vanuit de samenleving, is vanaf het begin van deze eeuw een verandering te zien in de omgang met het slavernijverleden. In 2001 werd het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee) opgericht en een jaar later

*Het Nationaal Monument
Slavernijverleden in het Oosterpark,
naar een ontwerp van Erwin de Vries*

MARTIN ALBERTS, 2007 |

STADSARCHIEF AMSTERDAM

onthulde toenmalig koningin Beatrix het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden in het Amsterdamse Oosterpark. Ook werd Ketikoti, de jaarlijkse slavernijherdenking op 1 juli, omgevormd tot een evenement met nationale uitstraling. In 2019 werden tientallen straten op het nieuwe Centrumeiland van IJburg vernoemd naar strijders tegen het Nederlands kolonialisme in Nederlands-Indië en het Caraïbisch gebied.

Initiatieven uit de samenleving

Er kwamen de afgelopen decennia nog veel meer initiatieven uit de samenleving. Zo ontstonden Buku Surinamica (1985, een collectie van Surinaamse boeken en prenten), The Black Heritage Amsterdam Tours (2013, een rondleiding over het koloniale verleden van Amsterdam) en The Black Archives (2015, een historisch archief vanuit zwart perspectief). In 2018 startte ook het Dekoloniaal Netwerk Nederlands-Indië. Dit soort initiatieven delen kennis over de slavernij en de doorwerking ervan in het heden, vanuit het perspectief van de nazaten van tot slaafgemaakten. Ze breken zo met de traditionele perspectieven waarin de ervaring van de witte Nederlander centraal staat. Met name de laatste tien jaar verschenen er allerlei films, boeken, podcasts, televisieseries en tentoonstellingen over de slavernij.

Voor de
slavernij
onder de
VOC in Azië
zijn geen
monumenten
en geen
herdenkingen.

Keti Koti

Keti Koti betekent Verbroken Ketenen. Het is zowel de herdenking van het trans-Atlantische slavernijverleden als de viering van de afschaffing ervan. Keti Koti is op 1 juli, zowel in Suriname en delen van het Caraïbisch gebied, als in Nederland. De Nederlandse nationale herdenking vindt plaats in het Amsterdamse Oosterpark bij het Slavernijmonument, waar landelijke en gemeentelijke bestuurders zich uitspreken. Daarna is het Keti Koti festival in het park, met muziek, exposities, optredens en debat.

Azië: de vergeten slavernij

Voor de slavernij onder de VOC in Azië zijn geen monumenten en geen herdenkingen. Niet in het onafhankelijke Indonesië na 1949 en ook niet in Nederland. Slechts op kleine schaal was er kritiek en protest. Zo was het standbeeld voor Jan Pieterszoon Coen in Hoorn al bij de oprichting in de 19^e eeuw omstreden.

De VOC werd in de publieke herinnering juist een voorbeeld van Nederlandse daadkracht en handelsgeest. Zo riep toenmalig premier Balkenende tijdens de algemene beschouwingen in 2006 op tot het tonen van een 'VOC-mentaliteit'.

In 2016 stond hij nog steeds achter die oproep. Het beeld van de VOC bestond lange tijd uit slimme en avontuurlijke koopmannen, die de gevaarlijke wereld over zeilden en terugkeerden met winstgevende producten. Maar de VOC was net als de WIC volop betrokken bij slavenhandel en slavernij, ingezet om rijk te worden van die producten.

Kritiek op kolonialisme

Het 400-jarig bestaan van de VOC werd in 2002 nog uitgebreid gevierd. Wel protesteerde journalist Herman Keppe tegen het principe van een viering, met een symposium 'Wat valt er te vieren?', dat veel aandacht trok in de media in binnen- en buitenland. De Molukse kunstenaar Willy Nanlohy bood al in 1987 een zwartboek aan bij de opening van een tentoonstelling ter gelegenheid van Coens 400e geboortjaar. Over het algemeen ging de kritiek echter vooral over kolonialisme en koloniaal geweld in brede zin, niet over

Indonesische immigranten komen aan op Schiphol. Dekens beschermen hen tegen de winterkou.

JOOST EVERS, 1965 | NATIONAAL ARCHIEF

slavernij. Pas in de laatste jaren ontstaan er initiatieven om dit te veranderen. Zo schreef onderzoeker Reggie Baay al vele boeken over Nederlands-Indië, waarin slavenhandel en slavernij een grote rol spelen.

Indo's en Totoks

Dat slavernij in Azië veel minder in de herinnering voortleefde, lag niet aan de omvang of wreedheid. Het komt onder meer doordat slavernij in de Oost lange tijd onbekend terrein voor onderzoekers was. Pas de laatste jaren wordt er meer onderzoek naar gedaan en neemt de kennis toe. Daarnaast waren de eerste twee generaties 'terugkeerders' naar Nederland vooral bezig met het verwerken

van de impact van de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog, de daarop volgende Indonesische onafhankelijkheidstrijd en het verlies van de vooroorlogse ‘tempo doeloe’, die ‘goeie ouwe tijd’. Terugkeerders staan tussen aanhalingstekens, want mensen gebruikten dat woord ook als ze nog nooit in Nederland waren geweest.

Aanpassen

De Indische Nederlanders kwamen vaak berooid en getraumatiseerd aan. Tijdens de Japanse bezetting en de daaropvolgende oorlog en dekolonisatie hadden ze vrijwel al hun bezittingen verloren. In Nederland

Prins Claus krijgt op een tentoonstelling een bundel overhandigd van de Molukse kunstenaar Willy Nanlohy, over de wandaden van J. P. Coen in Nederlands-Indië.

ROB CROES, 1987 | NATIONAAL ARCHIEF

werden ze veelal gezien als profiteurs. Er was hier weinig kennis over het leven in de kolonie. Bovendien verkeek de Nederlandse regering zich op de massale uittocht - een emigratie waarbij niet alleen duizenden Indische Nederlanders naar

hier kwamen, maar ook Peranakan-Chinezen, Indo-Afrikanen, Molukkers, Papoea's, Toegoenezen en Indonesiërs. Met elk hun eigen verhaal, hun eigen ervaringen. Deze gemengde groep moest de kosten voor de overtocht en hun opvang vaak zelf betalen, ze werden ontslagen uit het leger of hun oude diploma's werden ongeldig verklaard.

De cultuur en geschiedenis van Indische Nederlanders werd vooral binnen de eigen gemeenschap verteld, gevierd en gedeeld, maar kreeg nooit brede bekendheid in de rest van Nederland. Daarnaast was een deel van de Indische gemeenschap wit genoeg om voor een 'gewone' Nederlander aangezien te worden, waardoor 'ras' er minder of zelfs niet toe deed en men erbij kon horen. Omdat zij in het nieuwe Indonesië niet meer welkom waren, moesten zij in Nederland zo snel mogelijk hun plek vinden. Voor velen ging dat gepaard met zwijgen en aanpassen. Over oorlogstrauma's werd amper gesproken. Die trauma's duren soms generaties lang voort. Veel Indische Nederlanders konden hier niet aarden en zijn vanuit Nederland naar Canada, de VS, Brazilië of Australië vertrokken.

Meer aandacht

Latere generaties van de Indische gemeenschap zijn nu meer met het thema slavernij bezig. Onderzoekers en journalisten schrijven er vaker over en (jonge) nazaten zoeken naar sporen in hun familiegeschiedenis. Er zijn zowel online als offline discussies over. Verder besteden het Rijksmuseum en het Tropenmuseum in 2021 en 2022 in hun tentoonstellingen ook aandacht aan de slavernij in de Indonesische archipel. Dat het onderwerp zo breed leeft, was 10 jaar geleden nog nauwelijks voor te stellen.

De discussie gaat over het voortbestaan van racistische stereotypes.

Hedendaags racisme en stereotypes

Pas onder druk van de aanhoudende protesten tegen Zwarte Piet en de massale Black Lives Matter protesten in 2020 ontstond ook in Nederland een brede discussie in de media en de politiek over het verband tussen de slavernij-geschiedenis en institutioneel racisme. Ook Indo's, Molukkers en Papoea's van de tweede of derde generatie maken tegenwoordig het racisme bespreekbaar dat hun (groot)ouders ondervonden. De discussie gaat over het voortbestaan van racistische stereotypes, die zijn gecreëerd tijdens de slavernij. Die stereotypen hebben effect op het zelfbeeld en zelfvertrouwen van mensen, maar helpen ook hardnekkige patronen van ongelijke behandeling in stand te houden.

Er kwam meer kritiek op het ontbreken van serieus onderzoek naar de doorwerking van slavernij in hedendaags racisme en ongelijkheid. De roep om afschaffing van de karikaturale figuur Zwarte Piet werd vanaf 2011 het jaarlijks terugkerende middelpunt van die discussie. Amsterdam gaf gehoor aan de kritiek en schafte in 2016 Zwarte Piet af bij de stedelijke Sinterklaasintoelt. Het Pan Asian Collective spande zich in om racisme tegen Aziatische Nederlanders tijdens de coronapandemie te bestrijden en hun zichtbaarheid in de samenleving te verbeteren.

Verbinding met racisme en discriminatie

In 2019 schreef burgemeester Halsema in het voorwoord van Karwan Fatah-Blacks boek ‘Sociëteit van Suriname’: “Met open ogen naar de geschiedenis kijken en de doorwerking ervan onderzoeken, zijn de basis voor het bestrijden van racisme en discriminatie die in Amsterdam nog te vaak voorkomen.”

De discussie over de omgang met het slavernijverleden maakt racisme en discriminatie juist ook pijnlijk zichtbaar. Slavernij blijft een betwiste geschiedenis, omdat het thema verknoopt is met een scherp verdeeld debat over Nederlander-schap. Er zijn nog altijd mensen die vinden dat alleen witte mensen ‘echte’ Nederlanders kunnen zijn. Zoals ook blijkt uit de veelgehoorde opmerking ‘ga terug naar je eigen land’ op social media, gericht tegen Nederlanders met een donkere huidskleur die zich uitspreken.

Erkenning en excuses

Wereldwijd groeit de roep om erkenning van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het huidige leven van mensen. Ook vragen mensen aandacht voor herstel. Bijvoorbeeld in de vorm van erkenning van de toegebrachte schade, verontschuldigingen, de bouw van een monument of gedenkteken, het aanbrengen van plaquettes, het hernoemen van gebouwen en straten en het eren van de verzetsstrijders en slachtoffers. Zo erkende de VN in 2001 de slavernij en de trans-Atlantische slavenhandel als misdaden tegen de menselijkheid.

Schadeloosstelling

Herstel zou ook een financiële vorm kunnen krijgen. In de jaren negentig riepen intellectuelen, kunstenaars, politici en activisten uit verschillende Afrikaanse landen (onder meer Nigeria, Burkina Faso, Ghana en Zuid-Afrika) op tot schade-loosstelling voor de trans-Atlantische slavenhandel en het kolonialisme. In de Verenigde Staten blijven kleinkinderen en achterkleinkinderen van slaafgemaakten schadeloosstelling eisen voor het leed van hun voorouders en de doorwerking daarvan in hun eigen leven. De Caraïbische gemeenschap stelt materiële, financiële en symbolische eisen aan verschillende Europese regeringen, waaronder het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Frankrijk, Denemarken, Zweden, Portugal en Nederland.

Joodse overlevenden van de Holocaust kregen schadevergoedingen – soms pas ver na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Dit geeft de mensen die vechten voor herstel van de schade door slavernij, hoop. Veel vragen blijven daarbij nog onbeantwoord. Welke vorm van schadeloosstelling

is gerechtvaardigd? Symbolisch, financieel, materieel, of een combinatie daarvan? Er is ook geen overeenstemming over wie herstelbetalingen zou moeten doen en wie ze zou moeten ontvangen.

Initiatiefvoorstel voor excuses

Een belangrijk onderdeel van de erkenning voor het leed van de slavenhandel en slavernij, is het tonen van berouw en het maken van excuses, namens de toenmalig verantwoordelijken. Lodewijk Asscher, in 2013 minister van Sociale Zaken, sprak namens het kabinet 'spijt en berouw' uit over het Nederlandse slavernijverleden, maar vermeed daarbij het woord 'excuses'.

Op 25 juni 2019 nam de Amsterdamse gemeenteraad een initiatiefvoorstel aan met de volgende tekst:

150-jarig jubileum afschaffing slavernij (Keti Koti). Demonstranten van Internationale Socialisten voor excuses en herstel, op het Kleine-Gartmanplantsoen.

TON VAN RIJN, 2013 |

STADSARCHIEF AMSTERDAM

"Het is hoog tijd voor Amsterdam om formele excuses aan te bieden voor haar rol in het slavernijverleden. Het is tijd om de identiteit van onze stad opnieuw te kunnen definiëren, zonder de ballast van het verleden, maar wél met de kennis ervan én de verzoening in de toekomst."

In het najaar van 2019 gaf het college van burgemeester en wethouders aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) de opdracht tot een onderzoek naar de betrokkenheid van het toenmalige stadsbestuur bij de slavenhandel en slavernij. De uitkomsten waren bedoeld om het college te ondersteunen bij een besluit over excuses en verschenen in september 2020 in het boek 'De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek'. Dit boek is daar een bewerkte samenvatting van.

Historische stap

Op 1 juli 2021, tijdens Ketikoti, de nationale herdenking van het trans-Atlantische slavernijverleden, hield burgemeester Femke Halsema een toespraak in het Oosterpark. Zij besloot die met de volgende woorden:

"Dit stadsbestuur staat in een ononderbroken lijn met het bestuur van haar voorgangers. Ook met die regenten en burgemeesters, wiens

handelen wij verafschuwen. Wij streven naar een rechtvaardige omgang met onze geschiedenis. Verzoening rond een gedeeld verleden maakt ruimte voor een gezamenlijke toekomst. Voor de actieve betrokkenheid van het Amsterdamse stadsbestuur bij het commerciële systeem van koloniale slavernij en de wereldwijde handel in tot slaafgemaakten bied ik, namens het college van burgemeester en wethouders, excuses aan."

Oproep tot nationaal onderzoek

Samen met Rotterdam, Den Haag en Utrecht heeft de gemeente Amsterdam in 2021 het Rijk opgeroepen om een nationaal onderzoek te laten doen naar de Nederlandse rol in slavernij en kolonialisme. De uitkomst kan als bouwsteen dienen voor de vraag of de regering excuses wil aanbieden voor die rol. Ook riepen de vier grote steden op om een nationale feestdag in te stellen, ter herdenking van het slavernijverleden. ■

Meer lezen

Uit *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (2020, SPECTRUM):

- Markus Balkenhol, *Humanisme en paternalisme in de Amsterdamse slavernijdiscussie*.
- Nancy Jouwe, *Van wie is de Nederlandse slavernijgeschiedenis?*
- Guno Jones, *In de schaduw van publieke erkenning*.
- Ana Lucia Araujo, *Het internationale debat over genoeëdoening*.

- Nancy Jouwe, *Slavernijvergoed vanuit de grassroots*.
- Wayne Modest, *Slavernij en kolonialisme in museale tentoonstellingen*.

Griselda Molemans, 'De Indische Nederlanders zijn geofferd voor grotere belangen'. (2020, FOLLOW THE MONEY)

De Amsterdamse kunstenaar Brian Elstak maakte dit schilderij speciaal voor het boek 'De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek', als visuele reflectie op het Amsterdamse slavernijverleden. BRIAN ELSTAK

Meer weten?

Wilt u meer weten over het slavernijverleden van Amsterdam en Nederland? Hieronder een kleine greep uit het aanbod van films, documentaires, boeken, podcasts, tentoonstellingen en websites:

- Documentaireserie **De Slavernij** (NTR, 2011), met Roué Verveer en Daphne Bunschoek.
- Documentaire **Sporen van Suiker** (Ida Does, 2017), met oud-nieuwslezer Noraly Beyer en zanger Typhoon.
- Speelfilm **De Oost** (Jim Taihuttu, 2021), over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.
- Voor kinderen: de aflevering **Slavernij** van het **Klokhuis** (NTR, 2014) waarin presentator Dolores naar Ghana gaat, waar haar voorouders vandaan komen.

- Podcast **De Plantage van Onze Voorouders** (Maartje Duin en Peggy Bouva, 2020), met persoonlijke familiegeschiedenissen van nazaten.

- Geschiedenisboek **Roofstaat** (Ewald Vanvugt, 2016), over de schaduwzijde van de Nederlandse overzeese geschiedenis.

- Geschiedenisboek **Daar werd wat gruwelijks verricht** (Reggie Baay, 2015), over de mensenhandel en slavernij in de Nederlands-Indië.
- Roman **Hoe Duur Was de Suiker** (Cynthia McCleod, 1987), over het leven op een plantage in Suriname. In 2013 verscheen de gelijknamige speelfilm.
- Geschiedenisboek **Herengracht 502, slavenhandel, geweld en hebzucht** (Leo Balai, 2021), over de bewoners van dit voormalige 'stadspaleis', nu ambtswoning van de burgemeester.

- Tentoonstelling **Slavernij** (Rijksmuseum, 2021), over Nederlandse slavernij op vier continenten, aan de hand van tien persoonlijke verhalen.
- Vaste opstelling **Heden van het slavernijverleden** (Tropenmuseum, 2022) over de hedendaagse erfenissen van slavernij en kolonialisme.

- Website **mappingslavery.nl**, over de historische plaatsen van het Nederlandse slavernijverleden.
- Website **slavevoyages.org**, over de trans-Atlantische slavenhandel.
- Website **canonvannederland.nl**, hoofdstuk Slavernij.
- Historisch archief **The Black Archives** (theblackarchives.nl), met onderwerpen belicht vanuit zwarte en andere perspectieven.

De auteurs

Dit publiëksboek is een samenvatting en bewerking van het onderzoek dat het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in 2019 en 2020 in opdracht van de gemeente Amsterdam verrichtte. Het verscheen onder de titel *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (HET SPECTRUM, 2020).

Het boek is samengesteld door Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum. De beeldredactie werd verzorgd door Merve Tosun.

De artikelen en katernen in het boek zijn geschreven door ruim 40 auteurs:

Sarah J. Adams

Rose Mary Allen

Cátia Antunes

Ana Lucia Araujo

Reggie Baay

Markus Balkenhol

Ulbe Bosma

Pepijn Brandon

Tamira Combrink

Ernestine Comvalius

Michel Doortmont

Frank Dragtenstein

Kate Ekama

Mitchell Esajas

Karwan Fatah-Black

Felicia Fricke

Alexander Geelen

Carl Haarnack

Elisabeth Heijmans

Dienke Hondius

Bram Hoonhout

Maartje Janse

Guno Jones

Nancy Jouwe

Bondan Kanumoyoso

Marjoleine Kars

Wim Klooster

Humphrey E. Lamur

Wim Manuhutu

Wayne Modest

Christel Monsanto

Andrea Mosterman

Ramona Negrón

Erik Odegard

Mark Ponte

Matthias van Rossum

Alicia Schrikker

Alex van Stipriaan

Nira Wickramasinghe

Suze Zijlstra

Simone Zeefuik

Colofon

Publicatie in opdracht van de
directie OJZD, afdeling Diversiteit,
programmalijs Gedeelde Geschiedenis.

Tekst en beeldredactie

Lonneke Lodder en
gemeente Amsterdam

Coördinatie en eindredactie

Gemeente Amsterdam

Vormgeving

Ontwerpwerk

Druk

Koninklijke Van der Most

De verantwoordelijkheid voor de keuzes
die gemaakt zijn bij het inkorten en
bewerken van *De slavernij in Oost en
West, het Amsterdam onderzoek* ligt bij
de gemeente.

Eerste druk, mei 2021

Tweede druk, juni 2021

Derde gewijzigde druk, juli 2021

© 2021, gemeente Amsterdam

*De Moriaan, Rokin 64. Daklijst uit
circa 1725. De afbeelding heeft
waarschijnlijk te maken met de naam
van de familie die hier lang woonde:
Moor. De familie heeft zich met
slavernij in Suriname bezig gehouden.*

2020 | GEMEENTE AMSTERDAM

NOVA TOTIVS TERR

OVCTIO
ORRIS
ARM
VIE

Herengracht 502

Dit pand werd in 1672
gebouwd in opdracht van
Paulus Godin. Hij was een
rijke koopman, bestuurder
van de WIC en betrokken bij
slavenhandel. Sinds 1927 is
dit de ambtswoning van de
Amsterdamse burgemeester.

GRAVURE VAN P.H. KIERS, 1963 |
STADSARCHIEF AMSTERDAM

